ΕΣΤΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

1883

[ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ]

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΤΙΜΑΤΑΙ ΦΡ. 6. — ΔΕΔΕΜ. ΦΡ. 8

ΑΘΗΝΗΣΙ
Γ. ΚΑΣΔΟΝΗΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γραφεῖον τῆς Ἑστίας: Ἐπὶ τῆς Λεωφόρου Πανεπιστημίου, 39.

1883

Ἀριθ. 411 – Λεπτὰ εἴκοσι πέντε.

ΕΙΟΣ Η

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΙΣΤ' | Συνδρομὴ ἐτησία: Ἐν Ἑλλάδι, δρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ δρ. 20 – Αἱ συνδρομαὶ ἀρχονται ἀπὸ Ἰανουαρίου, λήγουσι, ἐτους καὶ εἰνι ἐτήσιοι – Γραφεῖον Διευθ.: Ἐπὶ τῆς λεωφ. Πανεπιστημίου 30. | 18 Νοεμβρίου 1883

ΤΟ ΕΝ ΑΜΟΡΓΩι ΜΑΝΤΕΙΟΝ

τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βαλσαμίτου.

Ἀντικείμενα ἄξια ἐπισκέψεως καὶ μελέτης ἐν Ἀμοργῷ. — Μετόχιον Ἁγ. Γεωργίου Βαλσαμίτου. — Μαντικὴ ἐν αὐτῷ πηγή. — Ὕπαρξις ἀρχαία τοῦ μαντείου. — Κρίσεις περιηγητῶν Εὐρωπαίων. — Ἀκμὴ τοῦ μαντείου ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. — Θέσις. — Περιγραφὴ τῆς εἰς αὐτὸ ἀγούσης ὁδοῦ. — Ἐντυπώσεις. — Περιγραφὴ ναοῦ καὶ πηγῆς. — Τρόπος μαντείας. — Μεταβολὴ τρόπου μαντείας κατὰ τοὺς νέους χρόνους. — Περιηγηταί. — Καποδίστριας. — Πειραταί. — Πρακμή. — Σημερινὴ κατάστασις.

Ἡ νῆσος Ἀμοργός, τὸ ἀκρότατον τοῦτο ἀνατολικὸν σημεῖον τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, καὶ τὸ μᾶλλον προσεγγίζον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, περιέχει, καίτοι μικρά, ἱκανὴν ὕλην πρὸς ἐνασχόλησιν καὶ πρὸς μελέτην τοῦ ἐπισκεπτομένου αὐτήν, εἴτε ἀρχαιολόγου ὄντος τούτου, εἴτε ἁπλοῦ θαυμαστοῦ τῆς φύσεως τῶν νήσων, καὶ τοῦ νησιωτικοῦ βίου.

Εἰς τὸν ἀρχαιολόγον ἐδῶ μὲν τρεῖς πόλεις ἀρχαῖαι τῆς νήσου Μινῴα, Ἀρκεσίνη, καὶ Λίγιδλη παρέχουσι τὰς κατηρειπωμένας αὐτῶν ἀκροπόλεις καὶ τὸ ἔδαφος εἰς ἔρευναν καὶ ἀνασκαφήν, ἐκεῖ δὲ ἴχνη ἀρχαῖα οἰκήσεων, καὶ ὄρθιοι σκελετοὶ πύργων παναρχαίων προσκαλοῦσι τὴν ἔρευναν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος αὐτῶν καὶ τῆς ἱστορίας, ἀμφότερα συνταφέντα ὑπὸ τὰ ἐρείπια, ἅτινα ἔθαψαν τὴν ὕπαρξίν των· ἀλλαχοῦ τάφοι ἀρχαῖοι, οὓς ἀνασκάπτει καθ' ἡμέραν ἡ ὕνις καὶ ἡ ἀξίνη τοῦ γεωργοῦ, κτερίσματα ποικίλα, νομίσματα, ἀγγεῖα, ἐπιγραφαί, λίθινα ἐργαλεῖα μονονουχὶ φωνὴν ἐκπέμπουσι, ζητοῦντα τὴν προφύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς, τὴν περιγραφὴν καὶ ἀπεικόνισιν, μαρτύρια γηραιὰ τῆς διὰ τῆς Ἀμοργοῦ διαβάσεως ἀρχαίου πολιτισμοῦ, καὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτόθι τὸ πάλαι ἀκμαίου πολιτικοῦ βίου καὶ βιομηχανίας.

Εἰς τὸν ἐραστὴν τῆς φύσεως τῶν νήσων, καὶ τοῦ ἐν αὐταῖς βίου, ἡ θέσις τῶν σημερινῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων, ὁ σχηματισμὸς τῶν ὀρέων καὶ βουνῶν, αἱ κοιλάδες, ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς, ἡ τροφὴ τῶν κατοίκων, ἡ ἰδιάζουσα προφορά, ὁ οἰκιακὸς βίος, ἡ φιλοξενία, τὸ ἀριμάνειον ἦθος τῶν ἀνδρῶν, ἡ ἰδιάζουσα χάρις καὶ ἡ ἀνεπιτήδευτος εὐγένεια τῶν τρόπων, καὶ τὸ ἀξιοθαύμαστον κάλλος καὶ ἀνάστημα τῶν γυναικῶν, παρέχουσιν ὕλην ὡσαύτως πρὸς χάραξιν χαρμοσύνων εἰκόνων καὶ περιγραφῶν.

Ἀλλὰ πλὴν ὅλων τούτων ὁ τὴν Ἀμοργὸν περιηγούμενος ἔχει νὰ ἐρευνήσῃ, ἢ καὶ ἁπλῶς νὰ ἐπισκεφθῇ δύο ἀρχαῖα ἐκκλησιαστικὰ μνημεῖα, λειτουργοῦντα μέχρι τοῦ νῦν, ἅτινα οἱ ἐγχώριοι τιμῶσιν ἰδιαζόντως, καὶ ἐπιδεικνύουσι παντὶ ξένῳ ὡς ἄξια ἐπισκέψεως, τὴν Μονὴν τῆς Χοζοβιωτίσσης, καὶ τὸ μετόχιον αὐτῆς, τὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βαλσαμίτου· ἐκείνην μὲν διὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὸ φοβερὸν τῆς θέσεως ἐν ᾗ εἶνε ᾠκοδομημένη, τοῦτο δὲ διὰ πηγὴν αὐτόθι ἀναβλύζουσαν ἐν τῷ ναῷ, εἰς ἣν ἀποδίδουσι μαντικὴν δύναμιν, καὶ εἰς ἣν, ἕνεκα τούτου, ἔρχονται ὑποβάλλοντες διὰ τοῦ ἱερέως ἐρωτήματα, ὅπως μάθωσι διὰ τῶν σημείων τοῦ ὕδατος τὸ ἄγνωστον τοῖς βροτοῖς μέλλον.

Τοῦ μετοχίου τούτου καὶ τῆς περιβοήτου ἐν τοῖς νησιώταις τῶν Κυκλάδων πηγῆς, δίδομεν ὧδε σύντομον περιγραφήν, ἐπιτοπίως ἐπισκεφθέντες αὐτήν, καθὼς καὶ πᾶσαν τὴν νῆσον κατὰ τὸν μῆνα Ἰούνιον τοῦ παρόντος ἔτους.

Ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ, ἃς μὴ σκανδαλισθῇ τις τῶν ἅγαν φιλοθρήσκων ἐπὶ τῇ χρήσει τῆς λέξεως μαντείου ἐπὶ χριστιανικοῦ ναοῦ· διότι οὐδεμία ἄλλη δύναται νὰ ὁρίσῃ κυριολεκτικῶς τὸ πρᾶγμα.

Τοῦ μαντείου τούτου ἡ ὕπαρξις δὲν χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς χθές, ἀλλὰ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων. Περιηγηταὶ τῆς παρελθούσης καὶ προπαρελθούσης ἑκατονταετηρίδος μνημονεύουσιν αὐτοῦ, ὡς ἑνὸς ἀξίου περιεργείας τῶν ἐν τῇ νήσῳ θεαμάτων· ἡ ἀρχαιοτέρα δὲ περιηγητοῦ περιγραφὴ εὑρόντος τὸ μαντεῖον ἐν ἀκμῇ καὶ πλήρει λειτουργίᾳ ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 1651. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἀμοργὸν περιηγητῶν περιγράφουσι λεπτομερῶς τὰ τῆς ἐκεῖ πηγομαντείας· δι' εἰρωνείας δὲ οὐχὶ σπανίως ἐμφιλοχωρούσης ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν περιηγηθέντων κατὰ καιροὺς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν γράφωσι περὶ τῆς ἀμαθείας τῶν ἱερέων καὶ τῶν προλήψεων τοῦ λαοῦ, διακωμῳδοῦσι ὅσα ἐκεῖ εἶδον. Εἷς μόνος περιηγητής, ὀρθόδοξος Ῥώσσος ἀρχιμανδρίτης, ἀφίνει τὸν ἀναγνώ-

στην ἐλεύθερον νὰ κρίνῃ, μετὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ τρόπου τῆς μαντείας, ὅ,τι θέλῃ, ἱκανῶς ἄλλως ὑπονοουμένης ἐκ τῶν γραφομένων του καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ γνώμης.

Δὲν εἶνε βεβαίως ἡ Ἀμοργὸς ἡ μόνη νῆσος, ἐν ᾗ μετὰ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν ἀνεμίχθησαν καὶ πράξεις μὴ συμβιβαζόμεναι πρὸς τὸ σεμνὸν τοῦ ναοῦ, καὶ τὸ ἀξιωματικὸν τοῦ ἱερέως, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι νῆσοι καὶ ἠπειρωτικοὶ τόποι, ἔνθα παρόμοιαι μαντεῖαι τελοῦνται ἐν ναοῖς, εἴτε κρύφα εἴτε καὶ δημοσίᾳ.

Εὐτυχῶς σήμερον αἱ πράξεις αὗται, αἵτινες παρομαρτοῦσιν ὑπὸ διαφόρους μορφὰς εἰς πᾶσαν θρησκείαν, δὲν ἔχουσιν ἐπίδρασιν ἐπιβλαβῆ ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, εἶνε πράξεις ἀβλαβεῖς τοῦ λαοῦ, ὧν τὴν ἄσκοπον ἄσκησιν ὀσημέραι καταδεικνύουσι τὰ γράμματα, καὶ ὁ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀναπτυσσόμενος κοινωνικὸς βίος. Εὐχῆς ἔργον βεβαίως θὰ ἦτο τὸ φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς λυχνίας νὰ εἶχε φθάσει εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ λαοῦ στρώματα, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν· διότι μεταξὺ ἐκείνης καὶ τούτων παρεμπίπτουσιν ἔτι ὑψηλὰ τείχη προλήψεων, παραδόσεων, καὶ συμφερόντων, ἅτινα μόνον διὰ τῆς καθ' ἡμέραν ὑπονομεύσεως τοῦ χειμάρρου τῶν χρόνων θέλουσι καταπέσει.

Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐπὶ ταύτης ἡ πηγὴ αὕτη ἦτο ἐν μεγίστῃ τιμῇ καὶ σεβασμῷ εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῶν Κυκλάδων. Ἐκ πασῶν τῶν νήσων ἤρχοντο εἰς Ἀμοργόν, ἰδίως δὲ ναυτικοί, ἵνα συμβουλευθῶσι τὰ εὐσίωνα, ἢ δυσοίωνα σημεῖα τοῦ ὕδατος περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πλοῦ, ἢ τῆς ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως *εἰς τὰ ξένα*.

Ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τῆς φοβερᾶς πειρατείας καὶ τῶν συμφορῶν, ὅτε ταξειδιὸν πέραν τῶν ἀκτῶν, ἢ τῶν βουνῶν τῆς πατρίδος διὰ τῶν μέσων τῆς τότε συγκοινωνίας, καὶ τῶν κινδύνων τῆς ὁδοῦ, ἐθεωρεῖτο σπουδαιοτάτη τοῦ βίου πρᾶξις, ὅτε, τούτου ἕνεκα, τῆς *ξενιτειᾶς τὰ τραγούδια* πανταχοῦ ἐψάλλοντο ὑπὸ παντὸς, *ἀποτελέσαντα ἴδιον κεφάλαιον τῆς δημώδους ποιήσεως τοῦ ἔθνους*, ὁ κάτοικος τῶν νήσων, αἵτινες πρὸ πάντων ἔπασχον, εἶχεν ἀνάγκην θάρρους καὶ τόλμης ἵνα ἐπιχειρήσῃ ὑπερπόντειον πλοῦν· καὶ τὸ θάρρος τοῦτο καὶ τὴν τόλμην, μὴ ἔχων που νὰ πορισθῇ ἄλλοθεν, ἤρχετο ν' ἀντλήσῃ ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Βαλσαμίτου, οὗτινος ἐζήτει τὴν βοήθειαν, καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς χάριτος ἐν τοῖς σημείοις τοῦ ὕδατος. Δὲν ἐφοβεῖτο τοὺς φυσικοὺς ἐκ τῆς θαλάσσης κινδύνους, οὐδ' ἐζήτει τὴν ἀποφυγὴν αὐτῶν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ πειρατῶν, καὶ ἠρώτα τὴν μαντικὴν πηγήν, ἂν θὰ ἐπανέβλεπε τὰ πάραλια τῆς πατρίδος του, καὶ ἂν θὰ ἐνηγκαλίζετο εὐτυχῆς τὰ τέκνα του. Ἔχων οἰωνοὺς ἀρίστους προέβαινε μετὰ θάρρους ἀκατανικήτου, ἔχων αὐτοὺς ἐναντίους, δὲν κατετρύχετο ὑπὸ τοῦ ἐλέγχου, μὴ ἐπιχειρήσας ὅ,τι συνέλαβεν ἐν τῷ νῷ, ἀφοῦ τὸ θεῖον ἐγνώρισεν αὐτῷ ὅτι ἤθελεν ἀποτύχει.

Τὸ μετόχιον τοῦτο τῆς Μονῆς κεῖται πρὸς τὸ ΜΔ. τῆς πόλεως Ἀμοργοῦ, ἀπέχον ταύτης μίαν περίπου ὥραν. Ἡ πρὸς αὐτὸ ὁδὸς διέρχεται ἐν ἀρχῇ μεσοπορίας μεσογείων βουνῶν, εἶτα δὲ πέραν τῆς θέσεως Χλιὸς Ἄνεμος ὑψοῦται ὑπὲρ τὰς πρὸς τὴν θάλασσαν νευούσας κλιτῦς, ἀφ' ὧν ἐκτείνεται εὐρὺς πρὸς τὸ πέλαγος ὁρίζων, καὶ καταλήγει εἰς τὸν ναόν.

Ἡ ὁδὸς αὕτη ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς ἐκ τῆς σημερινῆς πόλεως Ἀμοργοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀρκεσίνην ἀγούσης, καὶ ἐν γένει εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς νήσου· οὐδεμίαν δ' ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι δι' αὐτῆς ταύτης ἐκοινώνει ἡ Ἀρκεσίνη μετὰ τῆς Αἰγιάλης, διότι τοιοῦτος εἶνε ἐνταῦθα ὁ σχηματισμὸς καὶ αἱ διακλαδώσεις τῶν βουνῶν, καὶ ἡ φορὰ τῶν ρευμάτων, ὥστε οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἠδύναντο νὰ συγκοινωνήσωσι διὰ ξηρᾶς ἢ ἐντεῦθεν· οὐδὲν δὲ τὸ ἀπίθανον ἐν τῇ θέσει τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Βαλσαμίτου, ἔνθα ἀφθονα πηγάζουσιν ὕδατα, νὰ ὑπῆρχεν ἀρχαῖον ἄλσος καὶ χρηστήριον πηγομαντείας.

Καθ' ὅλην τὴν ὁδὸν μέχρι τοῦ μετοχίου καὶ ἐντεῦθεν μέχρις Ἀρκεσίνης, εἰς διάφορα σημεῖα, ἱκανῶς ἀπέχοντα ἀλλήλων, κυρίως δ' ἐπὶ κορυφῶν παροδίων βράχων, ἢ ἐπὶ φυσικῶν κοιλωμάτων βράχων, βλέπει ὁ ὁδοιπορῶν ἐμπεπηγμένους ξυλίνους σταυρούς· ἤκουσα δ' ὅτι ἐπὶ παλαιτέρων χρόνων ἦσαν σιδηροῖ, χριστιανικῆς εὐλαβείας μαρτύρια, ἅτινα πιθανώτατα ἀντικατέστησαν ἀρχαῖα ἀγαλματια θεῶν ἢ καὶ βωμοὺς ἐνοδίων θεοτήτων.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου δὲν εἶνε ἄποπτος ἀπὸ τῆς θαλάσσης, οὐδὲ μακρόθεν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, τῆς εἰς αὐτὸν ἀγούσης· μόνον ὅταν φθάσῃ τις πλησίον καὶ ὑπερβῇ μικρὸν ὕψωμα βλέπει τὸ πρῶτον αὐτὸν ἐν μέσῳ καταφύτου καὶ χλοερᾶς θέσεως, ὡς εἰκόνα τοπείου, ζωηροῦ χρωματισμοῦ, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ἀπεικονίζονται βράχοι, καὶ κλιτῦς πλήρεις ἀκανθῶν καὶ θάμνων ἀγρίων.

Ἀληθῶς δὲ ἡ θέσις ἐνταῦθα ἔχει ἰδιάζουσαν τοπικὴν καλλονήν, καὶ θέαν τέρπουσαν τὸ ὄμμα, καὶ ἐμποιοῦσαν αἴσθησιν εἰς τὸν προσερχόμενον. Τοιούτου δ' ὄντος τοῦ μέρους τούτου, ἂς φαντασθῇ τις προσερχόμενον ἐνταῦθα οὐχὶ ἀδιάφορόν τινα παρατηρητὴν καὶ ψυχρὸν περὶ τὰ θεῖα, ἀλλὰ φιλόθρησκον λίαν, εἰς προσκύνησιν τοῦ ναοῦ μεταβαίνοντα, καὶ πρὸς συμβουλὴν τῆς πηγῆς. Καθ' ὅλην τὴν ὁδὸν κατέχει αὐτὸν εἶδος θρησκευτικοῦ φόβου, ἀναλογιζόμενον ὁποῖοί τινες ἄρα γε ἔσονται οἱ οἰωνοὶ τοῦ ὕδα-

τος, καὶ ὁποίαν ἑρμηνείαν θέλουσιν ἐκφέρει τὰ χείλη τοῦ ἱερέως. Ἀνὰ πᾶν βῆμα εἰς τὰ πρόσω ἀναβράζει ἐν αὐτῷ ὁ πόθος νὰ φθάσῃ ὅσον τάχιον πλησίον τῆς λαλούσης πηγῆς, ἢ νὰ ἰδῇ τοὐλάχιστον μακρόθεν τὴν θέσιν αὐτῆς, καὶ τὸν ναόν. Ἐὰν δὲ ὁ προσερχόμενος ἔρχεται ἐξ ἄλλης νήσου, καὶ τὸ πρῶτον πορεύεται ἐκεῖ, ὁ ναὸς εἰς τὴν φαντασίαν του μεγαλοποιεῖται, ὁ ἱερεὺς περιβάλλεται ὑπερφυᾶ θείαν αἴγλην, ὡς ὂν θεόληπτον, ᾧτινι διὰ τῆς προσευχῆς τὸ θεῖον ἔδωσε τὸ χάρισμα νὰ ἐξηγῇ τὰ σημεῖα, δι' ὧν ἐκφράζει τὰς μυστικὰς αὐτοῦ βουλάς. Καθ' ὅλην τὴν ὁδὸν πλὴν ἐξωκκλησίων τινῶν, τῶν φυλακείων τούτων πάσης ἐρημίας, οὐδὲν ἀντικείμενον περισπᾷ τὴν προσοχήν του· καὶ ἂν που ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῆς ὁδοῦ συναντήσῃ γεωργὸν ἢ βοσκόν, ἡ ὁμιλία θὰ στραφῇ περὶ τὴν θαυμασίαν μαντικὴν τῆς πηγῆς δύναμιν, καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἑκατέρωθεν θὰ εἶνε ἐπίκλησις εἰς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τὴν χάριτα. Πέρας τοῦ ἡμίσεως τῆς ὁδοῦ, ἡ συγκίνησίς του αὐξάνει βλέπων αἴφνης ἀναπεπταμένον πέλαγος εὐρείας θαλάσσης, ἧς πρὸ μικροῦ διήλθε τὰς ὑγρὰς ὁδούς, καὶ μέλλει αὖθις νὰ διαπλεύσῃ, κομίζων τοῖς οἰκείοις τὴν βούλησιν τοῦ θείου.

Ἀλλ' ἰδοὺ ὁ ναός, κεκαλυμμένος ὑφ' ὑψηλῶν δένδρων, καὶ περιβεβλημένος ὑπὸ κήπων, καὶ ἀφθόνου χλόης, ἐμφανίζεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, ὀλίγα βήματα μακράν· ἐφ' ὅσον πλησιάζει κελάρυσμα σφοδρὸν καταρρέοντος ἐξ ἀνωφερείας ὕδατος πλήττει τὰ ὦτά του, προαγγέλον τῆς δι' ὕδατος μαντείας, καὶ κελαδήματα πτηνῶν, καὶ ψιθύρισμα φύλλων, καὶ δρόσος, καὶ σκιά, καὶ εὐῶδες ἄρωμα ἀνθέων καὶ θύμου μαγεύει τὰς αἰσθήσεις του. Καθόσον προχωρεῖ εἰς τὸν ναὸν ὁ περὶ αὐτὸν ὁρίζων συστέλλεται περιωρίζων τὴν ὅρασίν του μόνον εἰς τὰ τοῦ ναοῦ καὶ τὰ πέριξ.

Ὁ ναὸς εἶνε ἐκτισμένος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κατωφερείας ὄρους καλουμένου Σκοπός, ἐν ἀριστερᾷ μυχοῦ βαθέος ρεύματος. Παρ' αὐτῷ ῥέει ὕδωρ, ὅπερ εἶνε τὸ ἀφθονώτατον ῥέον ὕδωρ ὅλης τῆς νήσου, καὶ φαίνονται ἐρείπια ὑδρομύλου. Ὡς κτίριον ὁ ναὸς οὐδὲν ἔχει τὸ ἄξιον λόγου, εἶνε μικρὸς θολωτός, ἀλλ' ἄνευ τρούλλου, ἀφιερωμένος εἰς Ἅγιον Γεώργιον, τὸν Βαλσαμίτην ἐπιλεγόμενον, ὡς ἐκ τῶν πολλῶν αὐτόθι, ὡς λέγουσι, φυομένων βαλσάμων· οὕτω καλουμένου ἐν Ἀμοργῷ φυτοῦ, ὅπερ ἐν ἄλλαις νήσοις ὀνομάζεται ἀγριόδυοσμος. Ἐπὶ τῶν παραστάδων τῆς θύρας τῆς εἰσόδου ὑπάρχει χρονολογία τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ γενομένης τῷ 1688 ἐπὶ Ἀνατολίου Βλάχου, καθὼς καὶ ἑτέρα χρονολογία τοῦ 1796 ἐπὶ Θεονύμφης μοναχῆς Σικινίας. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ναοῦ εἰκονίζεται ἐν ἀνάγλυφῳ ὁ δικέφαλος ἀετός, ὅπως εἰς ὅλας τὰς ἀρχαίας ἐκκλησίας τῶν νήσων, ὑπάρχει δὲ καὶ τάφος φέρων ἐπιτύμβιον «Φιλαρετὴ μοναχὴ ἐνετεῖ 1757 Σεπτεμβρίου 13, εγεγονηο ο τυμβος ουτος συν τω εδκφει αναλωμασιν». Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου κεῖται ἐντὸς μαρμαρίνου εἰκονοστασίου μετὰ ἐπιγραφῆς Ἅγ. Γεώργιος Βαρσαμίτης, πλήρης ἀφιερωμάτων ἀνηρτημένων δακτυλιολίθων, ἀπεικασμάτων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν ἀνθρώπων, ζώων, σταυρῶν, πρωρῶν πλοίων, χειρῶν κτλ. Αἱ κανδύλαι τοῦ ναοῦ καὶ ὁ πολυέλαιος εἶνε ὑέλινα, ἐκ τῶν ὑελοποιῶν τῆς Ἐνετίας.

Ἀπέναντι τῆς εἰσόδου, κειμένης ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου τοῦ ναοῦ, ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ βράχου λάκκος πλήρης ὕδατος συλλεγομένου ἐκεῖ, ἐξ ἀποσταγμάτων, θεωρουμένου καὶ τούτου ἁγιάσματος. Τὸ κύριον ὅμως ἁγίασμα, ἡ πηγὴ δηλαδὴ ἡ μαντική, κεῖται ἐντὸς καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ ναοῦ. Αὐτόθι πρὸς τὸν μεσημβρινὸν τοῖχον, ὅστις μᾶλλον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ βράχου τοῦ ὄρους, ἐφ' οὗ ὁ ναὸς ἔκτισται, ὑψοῦται τετράγωνον κουβούκλιον λιθόκτιστον, ἐν εἴδει ναΐσκου, στεφόμενον πρὸς τὰ ἄνω διὰ θυρίδων μικρῶν ἀψιδωτῶν. Εἰς τὴν βάσιν τούτου μικρότερον τοῦ ἑνὸς τετραγωνικοῦ μέτρου εἶνε κεχωσμένη ὑδρία πηλίνη, ἄνευ πυθμένος, ἔχουσα ἐπὶ τοῦ στομίου, ὄντος σπιθαμιαίας ὡς ἔγγιστα διαμέτρου, πλάκα μαρμαρίνην διάτρυτον, ἧς τὴν ὀπὴν καλύπτουσι διὰ κινητοῦ στρογγύλου μαρμαρίνου ἐπιστομίου. Ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων τοῦ κουβουκλίου εἶνε ἐζωγραφημέναι εἰκόνες τοῦ Ἁγ. Χαραλάμπους, τοῦ Ἁγ. Νικολάου, Ἁγ. Γεωργίου καὶ Ἁγίας Παρασκευῆς.

Ἡ ὑδρία αὕτη πληροῦται ὕδατος διαυγοῦς καὶ ποσίμου ἀφ' ἑαυτῆς, διαπηδῶντος ἠρέμα ἐκ τοῦ βράχου διὰ τοῦ ἀνοικτοῦ πυθμένος, καὶ ἀνερχομένου μέχρι τοῦ ἡμίσεως συνήθως τῆς ὑδρίας, ἐνίοτε δ' ἐπὶ πολυομβρίας καὶ ὑπερχειλίζοντος. Ἐντὸς τοῦ κουβουκλίου δὲν ὑπάρχει ἱκανὸν φῶς, καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὑδρίας εἶνε σκοτεινὸν καὶ μόνον δι' ἀνημμένου κηρίου δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὸ ἐντὸς ὕδωρ.

Ἡ ἱεροτελεστία πρὸς συμβουλὴν τῶν οἰωνῶν τοῦ ὕδατος τούτου γίνεται ὡς ἑξῆς. Προσέρχεται ὁ θέλων νὰ συμβουλευθῇ τὸ ὕδωρ εἰς τὸν ἐκεῖ ἱερέα ζητῶν παρ' αὐτοῦ νὰ ἀνοίξῃ ἓν ἢ δύο ἢ πλείω *ἀγιάσματα*, τόσα δηλαδὴ ὅσα ἐρωτήματα ἔχει νὰ ὑποβάλῃ ἢ ὅσα ἐν τῷ νῷ ἔχει· διότι αἱ ἐρωτήσεις ἢ ὑποβάλλονται ῥητῶς, λέγει ἐπὶ παραδείγματος εἰς τὸν ἱερέα «Ζητῶ ν' ἀνοιχθῇ ἓν ἁγίασμα, διότι θέλω νὰ μάθω ἂν ταξειδεύων δὲν θὰ κινδυνεύσω, ἢ αὐτὸ τοῦτο ἀποσιωπᾷ, καὶ ἔχει ἐν νῷ, ζητῶν μόνον τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἱερέως, ἐπὶ τῆς ὁποίας

αὐτὸς κατόπιν κάμνει τοὺς συνδυασμούς του.

Μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῆς ἐρωτήσεως, ὁ ἱερεὺς φέρων τὸ πετραχήλιον αὐτοῦ ἀναγινώσκει ἰδίαν εὐχὴν εἰς Ἅγ. Γεώργιον, καὶ εἶτα ἀντλεῖ διὰ ποτηρίου ἐκ τῆς ὑδρίας ἐκείνης ὕδωρ, καὶ ἐξετάζει, ἐπιδεικνύων καὶ τῷ ἐρωτῶντι, τὰ σημεῖα, ἅτινα διακρίνει. Εἶνε δὲ ταῦτα πάντοτε σχεδὸν σώματα ξένα ἐμπίπτοντα εἰς τὸ ὕδωρ, ἢ ἐξερχόμενα ἐκ τοῦ βάθους τῆς ὑδρίας, ἥτις ἔχει πυθμένα κυτὸν τὸν βράχον· εἶνε ἑπομένως ἢ ὑδρόβια ἔντομα, ἢ κόνις, ἢ τρίχες, ἢ ξηρὰ φύλλα, ἢ ὑποστάθμη ἰλύος καὶ τὰ τοιαῦτα.

Αἱ ἀπαντήσεις τοῦ ἱερέως δίδονται διὰ τρόπου ἀορίστου καὶ δι' ἐκφράσεων γενικῶν. Κατὰ παράδοσιν δ' ἐδόθησαν εἰς τὰ σημεῖα τοῦ ὕδατος, ὡρισμέναι σημασίαι καὶ ἔννοιαι. Ἐνίοτε πλὴν τοῦ ἱερέως καὶ αὐτοὶ οἱ ἐρωτῶντες ἑρμηνεύουσι μόνοι τὸ δυσοίωνον ἢ εὐοίωνον τῶν σημείων, ὅταν εὕρωσιν εἰς ταῦτα κατὰ τὴν κρίσιν των ὁμοίωσίν τινα πρὸς τὴν ἐρώτησίν των. Οὕτως Ἀμοργῖνός τις, καθ' ἃ μοὶ διηγήθησαν πολλοὶ ἐν Ἀμοργῷ, ζητοῦντες νὰ μὲ πείσωσι περὶ τοῦ τελουμένου ἐκεῖ θαύματος, ἤνοιξεν ἁγίασμα, ἵνα μάθῃ ἂν ἤθελε διέλθει εὐτυχῆ βίον νυμφευόμενος νέαν τινά, ἣν ἠγάπα περιπαθῶς, παρετήρησε δ' ἐν τῷ ποτηρίῳ, δι' οὗ ἠντλησεν ὁ ἱερεὺς ἐκ τῆς ὑδρίας, ἐπιπλέουσαν μέλισσαν πεπνιγμένην. Ὁ οἰωνὸς ἦτο κακός, ἐσήμαινεν ὅτι ἤθελεν ἐπέλθει κακόν τι εἰς τὴν νέαν. Οὐχ ἧττον ὁ νέος ἐνυμφεύθη αὐτήν, ὑπακούσας μᾶλλον εἰς τὴν φωνὴν τῆς καρδίας, παρὰ εἰς τοῦ ὕδατος τὰ σημεῖα. Ἀλλὰ μικρὸν μετὰ τὸν γάμον ἡ νεαρὰ γυνὴ ἀπεβίωσεν· ἡ σύμπτωσις αὕτη, ἢ ὅλως τυχαία, ἐθεωρήθη ἐκεῖ, ὡς μία τῶν πολλῶν ἀποδείξεων τῆς ἀληθείας τοῦ μαντείου.

Ἰδοὺ δὲ ὁποῖαι εἶνε περίπου αἱ ἀπαντήσεις τοῦ ἱερέως, ὁπόταν δὲν γνωρίζῃ τὴν ἐρώτησιν· σημειοῦμεν τρεῖς, δῆλα δὴ ἐπὶ τριῶν ποτηρίων ὕδατος, ἢ τριῶν ἁγιασμάτων ἐξαχθέντων τῆς ὑδρίας, φυλάσσοντες καὶ τὴν ὑφὴν τῆς γλώσσης.

1) «Ὕδωρ καθαρόν. Σκόναι πολλαὶ πλέουν. Ἓν κουμβάκιον εἰς εἶδος μαργαριτάρι μεγάλο βαθυπλέει».

«Σημαίνει, ὑγείαν. Θὰ γίνουν λόγια πολλά. Ὠφέλεια φιλονικουμένη παρὰ δύο προσώπων».

2) «Ἕνα λευκὸ πουλάκι[1] ζωηρὸν καὶ τρέχον ἔνθεν καὶ ἔνθεν μὲ βίαν. Πέντε ἄσπρες σκόναις πλέουν· ἡ μία ἡνωμένη μὲ μαύρην. Τρίχα μικρὴ βουλισμένη».

«Σημαίνει. Τὸ λευκὸ πουλάκι ὁ ἐνδιαφερόμενος· εἶνε σύμβολον ὑγείας· δὲν φοβεῖται τρικυμίαν, οὐδὲ πῦρ, οὐδὲ ἄλλο τι. Αἱ πέντε σκόναις σημαίνουν ὅτι θὰ γίνουν ὀλίγα λόγια· ἡ μία μαύρη ἡ ἑνωμένη μὲ τὴν ἄσπρη σημαίνει ὠφέλεια. Ἡ τρίχα ἡ βουλισμένη σημαίνει φρουντίδας, αἱ ὁποῖαι φεύγουν».

1. Οὕτως ὀνομάζει μικροτάτας ὑδροβίους μυίας.

3) «Ὕδωρ καθαρόν. Ἄσπρη σκόνη πλέουσα· ὑγείαν. Τρίχα πλέουσα, κατόπιν ἐβούλιαξεν· εἶνε δυσκολία, εἴτε ἀσθένεια, ἡ ὁποία διαλύεται. Μαύρη σκόνη βουλισμένη· σημαίνει ζημίαν.»

Δὲν εἶνε βεβαίως χρεία νὰ ἐξηγήσῃ τις τὴν ἱερὰν ἁπλότητα τῶν διδόντων πίστιν εἰς τοιούτους λόγους κενοὺς, καὶ ὑπολαμβανόντων συμπτώσεις τυχαίας τῶν φαινομένων τοῦ ὕδατος πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρωτήσεων ὡς ἀληθὲς θαῦμα ὑπερφυοῦς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἑρμηνείας δὲν εἶνε ὁ ἀρχαιότατος. Κατὰ τὰς περιγραφὰς τῶν περιηγητῶν φαίνεται ὅτι αὐτὸς, τὸν ὁποῖον περιεγράψαμεν, εἶνε νέος. Ὁ Ρὶχάρδος ἰησουΐτης περιηγητὴς τῷ 1651, ὁ Σωζὲ τῷ 1698, ὁ Τουρνεφόρτιος τῷ 1700, ὁ Γρηγόρ. Μπάρσκης ῥῶσσος ἀρχιμανδρίτης τῷ 1723, ὁ Σοννίνης τῷ 1777, ὁ Ῥὸς τῷ 1841 μνημονεύουσιν ἁπλῶς ὅτι ἡ ἀνάβασις, ἢ ἡ κατάβασις τοῦ ὕδατος τῆς ὑδρίας, ἢ ἡ ἀφ' ἑαυτῆς ἐκκένωσις καὶ πλήρωσις (ἅπερ οὗτοι ἐθεώρησαν ὡς τεχνικῶς γενόμενον) μετὰ τὴν δέησιν, ἦτο τὸ μόνον εὐοίωνον ἢ δυσοίωνον σημεῖον. Ὅλοι δὲ ἀναφέρουσιν ὅτι συνεβουλεύοντο τὴν πηγὴν οἱ ναυτικοί· ὁ Ρὶχάρδος δὲ προσθέτει ὅτι ἰδίᾳ προσήρχοντο οἱ μέλλοντες νὰ ταξειδεύσωσι τὴν Μαύρην Θάλασσαν. Συνεπιλέγει δὲ καὶ ὅτι τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα ἠνοίγετο ἡ ὑδρία, καὶ εἰ μὲν ἦτο πλήρης ὕδατος προεμηνύετο ἔτος εὔφορον καὶ εὐτυχές, εἰ δὲ κενὴ ἄγονον καὶ δυστυχές.

Τὸ μαντεῖον τοῦτο ἦτο, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, περιβόητον ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε οἱ κίνδυνοι κατὰ θάλασσαν ἦσαν μεγαλείτεροι ἢ σήμερον καὶ συχνότεροι. Ἐν τινι χειρογράφῳ σημειώσει ἐφόρου τινὸς τῆς παιδείας, ὡς ὀνομάζει ἑαυτὸν, σταλέντος τῷ 1825 ἵνα θέσῃ εἰς δημοπρασίαν τὰς μοναστηριακὰς προσόδους, ἐν ᾗ καταγράφονται τὰ μετόχια τῶν Μονῶν Νάξου καὶ Ἀμοργοῦ, εὗρον τὸ ἑξῆς σημειούμενον[1]. «Εἰς τὴν νῆσον ταύτην (τὴν Ἀμοργὸν) εἶνε ἓν μόνον μοναστήριον, τὸ ὁποῖον ἦτον καὶ εἶνε ἀκόμη χρηστήριον περίφημον, ὡς τὸ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ διὰ τοῦτο ἔχει μετόχια διάφορα εἰς διαφόρους τόπους τῶν ὁποίων αἱ πρόσοδοι σημειοῦνται κατωτέρω». Ὁ γράφων συνεταύτισε τὴν Μονὴν Χοζοβιωτίσσης μετὰ τοῦ μετοχίου, ὑπολαβὼν ὅτι τὸ χρηστήριον ἦτο ἐν τῇ Μονῇ, ὅπερ δὲν εἶνε ἀληθές· ὅ,τι ὅμως ἐξάγεται ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης εἶνε ὅτι ὁ πλοῦτος καὶ τὰ εἰσοδήματα τῆς Μονῆς ταύτης προήρχοντο κατὰ μέγα μέρος καὶ ἐκ τοῦ μαντείου.

1. Τὴν σημείωσιν ταύτην, ἀφ' ἧς δυστυχῶς λείπει ἡ ὑπογραφὴ, μοὶ ἔδωσεν ὁ κ. Σταμ. Κρῖνης ἀνευρὼν τυχαίως μεταξὺ ἄλλων παλαιῶν ἐγγράφων τῆς ἐπαναστάσεως.

Γέρων φίλος ἐν Ἀθήναις, εἰς ὃν περιέγραφον ἐν συνδιαλέξει τὰ τοῦ χρηστηρίου, μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ Καποδίστριας, ἀναλαβὼν τὴν κυβέρνησιν τῆς ἀγωνιζομένης ἔτι τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα Ἑλλάδος, ἔδωκε διαταγὴν νὰ κλεισθῇ τὸ μαντεῖον τῆς Ἀμοργοῦ, καθὼς καὶ τὸ ἕτερον τῆς Σκύρου, ἔνθα, ἐν ναῷ καὶ ἐνταῦθα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἠσκεῖτο οὐχὶ πηγομαντεία, ὡς ἐν Ἀμοργῷ ἀλλ' εἰκονομαντία, πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων. Μαρτυρίαν ἔγγραφον τῆς πράξεως ταύτης δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω· ἀλλὰ δὲν εἶνε καὶ ἀπίθανον ὁ Καποδίστριας νὰ προέβη εἰς τοιαύτην διαταγὴν, μὴ ἐκτελεσθεῖσαν, ὅταν ἀπεφάσισε νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν λυμαινομένην τὸ Λίγαῖον πειρατείαν, ἥτις εἶχεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁρμητήριον καὶ καταφύγιον τὰς μεσημβρινὰς Σποράδας καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· διότι φαίνεται, καὶ ἤκουσα τοιοῦτόν τι, ὅτι πολλοὶ τῶν φοβερῶν ἐκείνων πειρατῶν συνεβουλεύοντο καὶ τὸ μαντεῖον τῆς Ἀμοργοῦ περὶ τῆς ἐκβάσεως τῶν πειρατικῶν αὐτῶν ἐκδρομῶν, ἃς οὗτοι ἐθεώρουν νόμιμον πρᾶξιν, μὴ προσκρούουσαν εἰς τὴν ἔννομον κατάστασιν τῆς κοινωνίας, οὐδὲ εἰς τὰ ἐπιτάγματα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας, καὶ αἱ ὁποῖαι ἦσαν γέννημα εἰδεχθοῦς τῆς τότε πολιτικῆς καταστάσεως, ὅπερ ἐκυοφόρησεν ὁ ἀγών, αἱ δηώσεις, ὁ ἐξανδραποδισμὸς τῶν νήσων, αἱ παντοειδεῖς καταστροφαὶ, καὶ ἡ ἔλλειψις ἡ παντελὴς ἀστυνομίας κατὰ θάλασσαν.

Μεταγενέστερον ἐγένοντο κατὰ καιροὺς ὑπὸ Ἀμοργίνων καταγγελίαι, ἀφορμὴν ἔχουσαι ἐπιτόπια μᾶλλον συμφέροντα, καὶ ἀτομικὰς ἔριδας, ἢ σκέψεις γενικωτέρας θρησκευτικῆς ἀξιοπρεπείας, πρὸς παῦσιν τῆς ἐκεῖ τελουμένης πηγομαντείας, ἀλλ' ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὀφείλω δ' ἐνταῦθα νὰ σημειώσω ὅτι σήμερον ἐν τῷ μετοχίῳ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Βαλσαμίτου οὐδεμία τελεῖται κερδοσκοπία ἢ πίεσις τῶν προσερχομένων. Ὁ ἐκεῖ ἑκάστοτε ἱερεὺς, εἷς τῶν τῆς μονῆς ἱερομονάχων, ζῇ ἐκ τοῦ ἐπιδόματος αὐτοῦ, ἐκ τῶν ἱεροπραξιῶν, καὶ ἐκ τῶν περὶ τὸ μετόχιον ἀγρῶν.

Σήμερον, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐγράψαμεν, ἡ μαντικὴ πηγὴ δὲν ἔχει τὴν φήμην τῆς προτέρας αὐτῆς ἀκμῆς. Ἐξ ἄλλων νήσων οὐδεὶς ἔρχεται νὰ συμβουλευθῇ αὐτήν, πλὴν ἐὰν τυχαίως προσορμισθῇ εἰς Ἀμοργόν. Οἱ Ἀμοργῖνοι, ὡς εἰκὸς, τιμῶσιν ἔτι ἰδιαζόντως αὐτὴν καὶ ὑποβάλλουσιν ἐρωτήματα ἐνίοτε, ἀλλὰ καὶ οὗτοι κατανοοῦσιν ὁσημέραι τὸ ἄσκοπον τῆς πράξεώς των, καὶ τὸ ἄτοπον τῆς ἐγκαταμίξεως τοῦ θείου εἰς ἀνθρωπίνας χρείας.

Α. Μιλλαρακης.

Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΛΟΧΑΓΟΥ

[Μυθιστόρημα Ἀλεξάνδρου Πούσκιν].

—

Συνέχεια: ἰδὲ σελ. 711.

ΙΑ'

Τὸ στρατόπεδον τῶν ἀνταρτῶν.

Ἀφῆκα τὸν στρατηγὸν καὶ ἔσπευσα νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν οἰκίαν μου. Ὁ Σαβέλιτς μὲ ὑπεδέχθη μὲ τὰς συνήθεις του νουθεσίας.

«Τί εὐχαρίστησι εὑρίσκεις, αὐθέντα, νὰ κτυπιέσαι μὲ αὐτοὺς τοὺς μεθυσμένους λῃστάς; Ἐταιριάζει αὐτὸ εἰς ἕνα βογιάρον; Ἡ ὥραις εἶναι καὶ καλαῖς καὶ κακαῖς καὶ θὰ χάσῃς τὴν ζωήν σου γιὰ τὸ τίποτε. Ἂν τοὐλάχιστον ἐπολέμεις μὲ τοὺς Τούρκους ἢ μὲ τοὺς Σουηδοὺς κάπως ὑπεφέρετο! Ἀλλὰ εἶναι ἐντροπὴ καὶ νὰ τὸ λέγῃ κάνεὶς μὲ ποιοὺς πολεμᾷς.»

Διέκοψα τὸν παραινετικὸν αὐτοῦ.

«Πόσα χρήματα ἔχω ὅλα ὅλα;

— Ἔχεις ἀκόμη ἀρκετά, μοὶ ἀπεκρίθη μετὰ προδήλου εὐχαριστήσεως. Οἱ ἀχρεῖοι ὅσοι καὶ ἂν ἔψαξαν παντοῦ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ μοῦ τὰ εὕρουν.»

Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ θυλακίου του μακρὸν πλεκτὸν βαλάντιον, πλῆρες ἀργυρῶν νομισμάτων.

«Καλά, Σαβέλιτς, τῷ εἶπον· δός μοι τὰ ἡμίση ἀφ' ὅσα ἔχεις καὶ κράτησε τὰ ὑπόλοιπα διὰ τὸν ἑαυτόν σου. Πηγαίνω εἰς τὸ φρούριον Βελογόρσκ.

— Ὦ πατέρα μου Πιότρ Ἀνδρέιτς, εἶπεν ὁ καλός μου θεράπων, καὶ ἔτρεμεν ἡ φωνή του, δὲν φοβεῖσαι τὸν Θεόν; Νὰ ταξειδεύσῃ, λέγει, τώρα ποῦ ὅλοι οἱ δρόμοι εἶναι πιασμένοι ἀπὸ τοὺς κλέπτας! Λυπήσου τοὐλάχιστον τοὺς γονεῖς σου, ἂν δὲν λυπήσαι ἐμένα. Ποῦ θέλεις νὰ 'πᾷς; Διατί; Περίμενε ὀλίγο ἀκόμη. Τὰ στρατεύματα θὰ ἔλθουν καὶ θὰ πιάσουν ὅλους τοὺς λῃστάς. Τότε θὰ ἠμπορέσῃς νὰ 'πηγαίνῃς ὅπου καὶ ἂν θελήσῃς.»

Ἀλλ' ἡ ἀπόφασίς μου ἦτο ἀκλόνητος.

«Δὲν εἶναι καιρὸς διὰ σκέψεις, εἶπον τῷ γέροντι, ὀφείλω νὰ ναυαχωρήσω, δὲν ἠμπορῶ νὰ μείνω. Μὴ θλίβεσαι, Σαβέλιτς, ὁ Θεὸς εἶναι πολυεύσπλαγχνος· ἴσως ἐπανιδωθῶμεν. Σοῦ συνιστῶ νὰ μὴ κρατιέσαι καὶ δὲν ἐξοδεύῃς τὰ χρήματά μου, νὰ μὴ φιλαργυρεύεσαι· ἀγόραζε ὅ τι σοῦ χρειάζεται καὶ ἂν ἀκόμη ἔχει τριπλασίαν τιμὴν ἀπὸ τὴν συνήθη. Σοῦ χαρίζω αὐτὰ τὰ χρήματα ἂν δὲν ἐπιστρέψω ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν...

— Καλὲ τί λέγεις, αὐθέντα; ὑπολαβὼν εἶπεν ὁ Σαβέλιτς· νὰ σ' ἀφήσω νὰ ὑπάγῃς μόνος! ἀλλὰ οὔτε εἰς τὸν νοῦν σου νὰ τὸ βάλῃς πῶς θὰ κούσω τὰς παρακλήσεις σου. Ἂν ἀπεφάσισες νὰ φύγῃς, θὰ ἔλθω κ' ἐγὼ κοντά, καὶ πεζὸς ἀκόμη, ἀλλὰ δὲν θὰ σὲ ἀφήσω μόνον. Ἀκοῦς ἐκεῖ

νὰ μείνω μακρὰν σου, κλεισμένος μέσα εἰς τὸ φρούριον· μήπως ἔχασα τὸν νοῦν μου διὰ νὰ κάμω αὐτό ; Κάμε ὅ τι θέλεις, αὐθέντα , ἐγὼ δὲν σ'ἀφίνω.»

Ἐγίνωσκον καλῶς, ὅτι θαπέβαινε ματαία πᾶσα μετὰ τοῦ Σαβέλιιτς συζήτησις καὶ τῷ ἐπέτρεψα νὰ ἑτοιμασθῇ διὰ τὴν ἀναχώρησιν. Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν εἶχον ἤδη ἐπιβῇ τοῦ ἵππου μου καὶ ὁ Σαβέλιιτς εἶχεν ἐπίσης ἱππεύσῃ ἰσχνόν τι καὶ χωλὸν παληάλογον,τὸ ὁποῖον τοῦ ἐχάρισεν εἰς τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, μὴ δυνάμενος πλέον νὰ τὸ θρέψῃ.

Ἐφθάσαμεν εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως, οἱ φρουροί μᾶς ἀφῆκαν νὰ διέλθωμεν καὶ ἐξήλθομεν τέλος τοῦ Ὀρεμβούργου.

Ἐνύκτωνεν,ἡ δὲ ὁδὸς δι'ἧς ἔπρεπε νὰ διέλθω ἦγε διὰ τῆς κώμης Βέρδ, τοῦ ἐνδιαιτήματος τοῦ Πουγάτσεφ.

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ εἶχεν ἐπισωρευθῇ τοσαύτη χιών, ὥστε τὴν ἀπέκρυπτεν ἐντελῶς· ἀλλ' ἐπὶ τῆς στέππης διεκρίνοντο ἴχνη ἵππων, ἀνανεούμενα καθ' ἑκάστην . Ἐπορευόμην μετὰ τάχους · ὁ δὲ Σαβέλιιτς δυσκολευόμενος νὰ μὲ παρακολουθῇ,μοὶ ἐφώναζεν ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν:

«Μὴ τρέχεις τόσον γρήγορα, αὐθέντα· διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ! μὴ τρέχῃς τόσο ! Τὸ καταραμένο αὐτὸ ψοφίμι δὲν ἠμπορεῖ νὰ φθάσῃ τὸν μακροπόδη διάβολό σου . Διατί βιάζεσαι τόσο πολύ ; Μήπως 'πηγαίνομεν 'σὲ κάνένα γάμο ; Ἢ 'πηγαίνομε νὰ βάλωμε τὸ κεφάλι μας ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν κόψη τοῦ σπαθιοῦ ! Πιότρ 'Ανδρέιτς, πατέρα μου Πιότρ 'Ανδρέιτς ! Θεέ μου καὶ Κύριε ! αὐτὸ τὸ ἀρχοντόπουλο θὰ χαθῇ δωρεάν.»

Μετὰ μικρὸν εἴδομεν ἀπαυγάζοντα τὰ πυρὰ τοῦ Βέρδ. Ἐπλησιάσαμεν εἰς τὰς βαθείας χαράδρας, αἵτινες ἐχρησίμευον ὡς φυσικὰ ὀχυρώματα τῆς κώμης ἐκείνης. Ὁ Σαβέλιιτς, χωρὶς ἐν τοσούτῳ νὰ παρομένῃ εἰς τὸν δρόμον , δὲν ἔπαυε καὶ τὰς θρηνώδεις ἱκεσίας του. Ἤλπιζον νὰ διέλθω ἀκωλύτως πρὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου , ὅτε αἴφνης παρετήρησα ἐν τῇ σκοτίᾳ πέντε χωρικοὺς ὡπλισμένους διὰ ροπάλων. Ἀπετέλουν οὗτοι προφυλακὴν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Πουγάτσεφ. Μοὶ ἐφώναξαν : «Τίς εἶ ;» Μὴ γινώσκων ὅμως τὸ σύνθημα, ἠθέλησα νὰ διέλθω πρὸ αὐτῶν χωρὶς νὰ ἀποκριθῶ· ἀλλὰ μὲ περιεκύκλωσαν παραχρῆμα , καὶ εἰς ἐξ αὐτῶν ἥρπασε τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου μου. Ἔσυρα τὴν σπάθην καὶ ἐκτύπησα κατακέφαλα τὸν χωρικόν, ἀλλ' ὁ σκοῦφός του τῷ ἔσωσε τὴν ζωήν· ὅμως κλονηθεὶς ἀφῆκε τὸν χαλινόν· οἱ ἄλλοι φοβηθέντες παρεμέρισαν , ἐγὼ δὲ ἐπωφεληθεὶς τοῦ τρόμου των ἐκέντησα τὸν ἵππον μου δι' ἀμφοτέρων τῶν πτερνιστήρων καὶ ἀπῆλθον ἐκεῖθεν ὁλοταχῶς.

Τὸ σκότος τῆς νυκτός, ὅπερ βαθμηδὸν καθίστατο πυκνότερον, θὰ μ' ἔσωζεν ἴσως καὶ οὐδὲν θὰ εὕρισκον πλέον ἐμπόδιον , ὅτε στρέψας πρὸς τὰ ὀπίσω τὰ βλέμματα εἶδον, ὅτι δὲν μὲ ἠκολούθει πλέον ὁ Σαβέλιιτς. Ὁ ταλαίπωρος γέρων, μὲ τὸν χωλαίνοντα ἵππον, δὲν ἠδυνήθη νὰ παλλαγῇ τῶν ληστῶν. Τί ἔπρεπε νὰ κάμω ; Ἀναμείνας αὐτὸν ἐπί τινας στιγμὰς καὶ βεβαιωθεὶς πλέον, ὅτι τὸν συνέλαβον, ἔστρεψα τὸν ἵππον μου ἵνα δράμω πρὸς βοήθειάν του.

Πλησιάσας εἰς τὴν χαράδραν ἤκουσα μακρόθεν συγκεχυμένας φωνάς,ἐν αἷς διέκρινα καὶ τὴν φωνὴν τοῦ Σαβέλιιτς. Ταχύνας τὸ βῆμα εὑρέθην ἐν μέσῳ τῶν χωρικῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν προφυλακήν, οἵτινες πρὸ ὀλίγων στιγμῶν μὲ εἶχον συλλάβῃ· μετ' αὐτῶν εἶδον καὶ τὸν Σαβέλιιτς, ὃν εἶχον καταβιβάσῃ τοῦ ἵππου καὶ ἡτοιμάζοντο νὰ τὸν δέσωσι. Ἰδόντες με ἐνεπλήσθησαν χαρᾶς, ὥρμησαν κατ' ἐμοῦ δεινῶς κραυγάζοντες καὶ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ μὲ κατεβίβασαν τοῦ ἵππου. Εἰς τούτων, ὁ ἀρχηγός των, φαίνεται, μοὶ ἐδήλωσεν, ὅτι ἐσκόπουν νὰ μὲ φέρωσιν ἐνώπιον τοῦ τσάρου. «Καὶ ὁ πατέρας μας, προσέθηκε, θὰ διαταξῇ ἂν πρέπῃ νὰ σᾶς κρεμάσωμεν τώρα εὐθὺς ἢ ἂν πρέπῃ νὰ περιμείνωμεν νὰ ξημερώσῃ ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν. Δὲν ἀντέστην ποσῶς , τὸ δὲ παράδειγμά μου ἐμιμήθη καὶ ὁ Σαβέλιιτς, οὕτω δὲ οἱ φρουροὶ ἀπήγαγον ἡμᾶς ἐν θριάμβῳ.»

Διασχίσαντες τὴν χαράδραν εἰσήλθομεν εἰς τὴν κώμην. Πᾶσαι αἱ κατοικίαι τῶν χωρικῶν ἦσαν κατάφωτοι, πανταχόθεν δ'ἠκούοντο φωναὶ καὶ θόρυβος. Συνήντησα καθ' ὁδὸν πλῆθος ἀνδρῶν, ἀλλ' οὐδεὶς προσέσχεν εἰς ἡμᾶς, οὐδὲ ἀνεγνώρισεν ὅτι ἤμην ἀξιωματικὸς ἐξ Ὀρεμβούργου. Μᾶς ὡδήγησαν εἰς μίαν ἴσβαν κειμένην ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως δύο ὁδῶν . Παρὰ τὴν θύραν ἦσαν δύο βαρέλια οἴνου καὶ δύο πυραβόλα «Αὐτὰ εἶναι τὸ παλάτι, εἶπεν εἰς τῶν χωρικῶν, θὰ 'πᾶμε νὰ εἰποῦμε πῶς σας ἐφέραμεν.» Καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἴσβαν · ἐκύτταξα τὸν Σαβέλιιτς, εἶδον δ' ὅτι ὁ γηραιὸς θεράπων μου ἐποίει ἐπανειλημμένως τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ὑπετονθόρυζε προσευχάς. Περιεμένομεν ἐπὶ πολύ, ὅτε τέλος ἐπιφανεὶς ὁ χωρικὸς μοὶ εἶπε : «Ἔλα , ὁ πατέρας μας διέταξε νὰ 'πᾶμε μέσα τὸν ἀξιωματικόν.»

Εἰσῆλθον εἰς τὴν ἴσβαν, ἢ εἰς τὸ παλάτιον ὡς τὸ ἐκάλει ὁ χωρικός. Ἐφωτίζετο δ' αὕτη διὰ δύο ἀλειμματοκηρίων, καὶ οἱ τοῖχοι ἦσαν κεκαλυμμένοι διὰ χρυσοχάρτου. Πάντα δὲ τὰ λοιπά, τὰ ἔπιπλα ὅλα, τὰ καθίσματα, ἡ τράπεζα, ὁ πήλινος νιπτήρ, ὁ διὰ σχοινίου κρεμασμένος,τὸ χειρόμακτρον τὸ εἰς ἓν καρφίον ἐν τῷ τοίχῳ , ἡ ξυλίνη σανίς, ἡ παντοειδῆ ἐνέχουσα πήλινα σκεύη, πάντα ταῦτα ἦσαν ἀπαράλλακτα ὡς εἰς τὰς λοιπὰς ἴσβας. Ὁ Πουγάτσεφ ἐκάθητο ὑπὸ τὸ εἰκονοστάσιον, φορῶν κόκκινον

καφτάνιον καὶ ὑψηλὸν σκοῦφον , τὴν δὲ χεῖρα στηρίζων ἐπὶ τῆς ὀσφύος. Περὶ αὐτὸν ἵσταντο πολλοὶ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ὁπλαρχηγῶν, προδήλως δὲ προσεπάθουν καὶ ἄκοντες νὰ δεικνύωσι ταπεινὴν ὑποταγὴν καὶ σεβασμὸν πρὸς αὐτόν. Ἦτο καταφανές, ὅτι ἡ ἀγγελία περὶ ἐλεύσεως ἀξιωματικοῦ ἐξ Ὀρεμβούργου ἐκίνησεν εἰς ἄκρον τὴν περιεργίαν τῶν ἀνταρτῶν, καὶ ὅτι ἦσαν διατεθειμένοι νὰ μὲ ὑποδεχθῶσι μετὰ μεγάλης πομπῆς. Ὁ Πουγάτσεφ μὲ ἀνεγνώρισεν ἐκ πρώτης ὄψεως. Ἀμέσως δὲ τὸ πρόσωπόν του μετέβαλεν ἔκφρασιν καὶ ἡ προσποιητημένη σοβαρότης ἐξέλιπε.

«Ἄ ! ἡ εὐγενία σου εἶσαι ! μοὶ εἶπε ζωηρῶς. Τί κάμνεις ; Πῶς ἦταν καὶ τοῦτο καὶ σ' ἔστειλεν ὁ Θεὸς κατὰ 'δῶ ;»

Ἀπεκρίθην ὅτι ἐταξείδευα δι' ἰδιαιτέρας μου ὑποθέσεις καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποί του μὲ συνέλαβον.

«Καὶ δι'ὁποίας ὑποθέσεις ;» ἠρώτησε.Δὲν ἤξευρον τί νὰ ἀποκριθῶ. Ὁ Πουγάτσεφ ὑπολαβών, ὅτι δὲν ἤθελον νὰ ἐξηγηθῶ ἐνώπιον μαρτύρων, ἔνευσε τοῖς συντρόφοις αὐτοῦ νὰ ἀπέλθωσι. Πάντες ὑπήκουσαν ἐκτὸς δύο οἵτινες δὲν ἐσάλευσαν ἐκ τῆς θέσεώς των . «Ὁμίλει ἐλευθέρως ἐνώπιον αὐτῶν, εἶπεν ὁ Πουγάτσεφ μὴ τοὺς κρύβῃς τίποτε.»

Ἐκύτταξα ὑπόδρα τοὺς δύο ἐμπίστους τοῦ σφετεριστοῦ. Ὁ εἷς τούτων, γερόντιον ἰσχνὸν καὶ κυφόν, μὲ ἀραιὸν ψαρὸν γένειον,μόνον ἀξιοπαρατήρητον εἶχεν ἐπάνω του πλατεῖαν κυανῆν ταινίαν,χιαστὶ ἐπιτεθειμένην ἐπὶ τοῦ ἐκ χονδροῦ φαιοῦ ἐριούχου καφτανίου του. Ἀλλ' οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὸν σύντροφόν του. Ἦτο δ' οὗτος ἀνὴρ ὑψηλόσωμος , εὐρύνωτος , ὡσεὶ πέντε καὶ τεσσαρακοντούτης. Πυκνὸν πυρρὸν γένειον, ὀφθαλμοὶ φαιοὶ καὶ ὀξύτατοι, ῥὶς ἄνευ ῥωθώνων καὶ στίγματα πεπυρακτωμένου σιδήρου ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ ἐπὶ τῶν παρειῶν του, παρεῖχαν εἰς τὸ εὐρὺ καὶ ὑπὸ τῆς εὐλογίας ηὐλακωμένον πρόσωπόν του ἔκφρασιν ἀήθη καὶ ἀπερίγραπτον . Ἐφόρει δὲ ἐρυθρὸν ὑποκάμισον, κίργησίαν ἐσθῆτα καὶ πλατέα κοζακικὰ βράκη· ὁ πρῶτος, καθὼς ἀργότερα ἔμαθον, ἦν ὁ λιποτάκτης δεκανεὺς Βελοβορόδωφ , ὁ δ' ἕτερος, ὁ Ἀθανάσιος Σοκολώφ, ἐπονομαζόμενος Χλοπούσας[1] ἦτο ἐγκληματίας κατακεκριμένος εἰς ἐξορίαν ἐν τοῖς μεταλλείοις τῆς Σιβηρίας, ὁπόθεν εἶχε δραπετεύσῃ τρίς. Καίτοι καθ' ὁλοκληρίαν κατειχόμην ὑπὸ ἄλλων, παντελῶς διαφόρων αἰσθημάτων, ὅμως οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἰς ὧν τὰς χεῖρας ἐνέπεσα τοσοῦτον ἀπροόπτως, μοὶ ἐνεποίησαν βαθυτάτην αἴσθησιν . Ἀλλ' ὁ Πουγάτσεφ διὰ τῶν ἐρωτήσεών του συνετέλεσε νὰ συνέλθω τάχιστα εἰς ἐμαυτόν· «ὁμίλει, τίνος ἕνεκα ἐξῆλθες τοῦ Ὀρεμβούργου.»

Μοὶ ἐπῆλθε τότε ἰδέα παράδοξος. Ἐσκέφθην, ὅτι ἡ θεία Πρόνοια, ἀγαγοῦσά με τὸ δεύτερον ἤδη ἐνώπιον τοῦ Πουγάτσεφ,μοὶ παρεῖχεν οὕτω τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκτελέσω τό σχέδιόν μου. Ἀπεφάσισα νὰ ἐπωφεληθῶ τῆς εὐκαιρίας ταύτης καὶ χωρὶς νὰ σκεφθῶ ἐπὶ πολὺ περὶ τοῦ πρακτέου, ἀπεκρίθην τῷ Πουγάτσεφ.

«Μετέβαινον εἰς τὸ φρούριον Βελογόρσκ, ἵνα λυτρώσω μίαν καταδυναστευομένην ὀρφανήν.»

Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Πουγάτσεφ ἀπήστραψαν.

«Ποῖος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μου ἐτόλμησέ ποτε νὰ προσβάλῃ ὀρφανήν ; ἀνέκραξε. Καὶ ἂν ἀκόμη εἶχε μέτωπον πεντάπηχυ, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὴν δικαίαν ὀργήν μου ! Λέγε ποῖος εἶναι ὁ ἔνοχος ;

— Ὁ Σβαμπρίνης, ἀπεκρίθην κρατεῖ αἰχμάλωτον τὴν κόρην ἐκείνην τὴν ὁποίαν εἶδες εἰς τῆς παραδιάς καὶ θέλει νὰ τὴν βιάσῃ νὰ γίνῃ σύζυγός του.

— Θὰ δώσω ἓν μάθημα εἰς αὐτὸν τὸν Σβαμπρίνην, ἀνέκραξεν ὁ Πουγάτσεφ ἀγρίως. Θὰ μάθῃ τί θὰ εἰπῇ νὰ κάμνῃ ὅ τι τοῦ κατεβῇ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ νὰ καταδυναστεύῃ τὸν λαόν μου. Θὰ εἰπῶ νὰ τὸν κρεμάσουν.

— Διάταξέ με νὰ εἰπῶ ἕνα λόγον, ὑπολαβὼν εἶπεν ὁ Χλοπούσας διὰ βραχνώδους φωνῆς . Παραπολὺ ἐβιάσθης νὰ δώσῃς εἰς τὸν Σβαμπρίνην τὴν διοίκησιν τοῦ φρουρίου καὶ τώρα πάλιν παραπολὺ βιάζεσαι νὰ τὸν κρεμάσῃς. Ὑβρισες μίαν φορὰν τοὺς Κοζάκους διότι διώρισες ἀρχηγόν τους εὐγενῆ · μὴ θελήσῃς ὅμως καὶ τώρα νὰ ὑβρίσῃς τοὺς εὐγενεῖς θανατώνων αὐτοὺς μὲ πρώτην κατηγορίαν.

— Δὲν πρέπει οὔτε χάριτας ἀφθόνους νὰ σκορπίζῃς εἰς αὐτούς,οὔτε νὰ τοὺς λυπῆσαι,εἶπε τό γερόντιον μὲ τὴν κυανῆν ταινίαν· κακὸν δὲν εἶναι νὰ κρεμασθῇ ὁ Σβαμπρίνης· ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο καὶ ἄσχημον νὰ ἀκριβῇ καλὰ καὶ ὁ κύριος ἀξιωματικὸς ἀπὸ 'δῶ. Διατί κατεδέχθη νὰ μᾶς ἐπισκεφθῇ ; Ἂν δὲν σὲ ἀναγνωρίζῃ ὡς τσάρον, πῶς ἔρχεται νὰ σοῦ ζητήσῃ δικαιοσύνην ; καὶ ἂν σὲ ἀναγνωρίζῃ, διατί ἕως τώρα ἔμεινεν εἰς τὸ Ὀρεμβοῦργον, μαζὶ μὲ τοὺς ἐχθρούς σου ; Δὲν εἶναι καλλίτερα νὰ διατάξῃς νὰ τὸν 'παν εἰς τὴν ἀνάκρισιν καὶ νὰ ἀνάψουν ὀλίγη φωτιά ;[1] Μοῦ φαίνεται πῶς ἡ εὐγενία του εἶναι σταλμένος ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Ὀρεμβούργου.»

Οἱ συλλογισμοὶ τοῦ ἀλιτηρίου ἐκείνου καὶ εἰς ἐμὲ αὐτὸν ἐφάνησαν ἀκαταμάχητοι. Ἀκούσιον ῥῖγος μὲ κατέλαβεν ἀναλογισθέντα εἰς τίνων χεῖρας εἶχον ἐμπέσῃ. Ὁ Πουγάτσεφ παρετήρησε τὴν ταραχήν μου.

«Αἴ ! αἴ ! ἄρχοντά μου, εἶπε καμμύων τοὺς

1. Ὄνομα διασήμου κακούργου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅστις ἠγωνίσθη ἐπὶ μακρὸν κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

1. Διὰ τὴν βάσανον.

ὀφθαλμούς· μοῦ φαίνεται πῶς ὁ στρατάρχης μου σωστὰ ὁμιλεῖ. Τί στοχάζεσαι;»

Ὁ σαρκασμὸς τοῦ Πουγάτσεφ μ' ἔκαμε νὰ νακτήσω τὴν εὐτολμίαν μου. Τῷ ἀπεκρίθην ἀταράχως ὅτι ἤμην εἰς τὴν ἐξουσίαν του καὶ ὅτι ἠδύνατο νὰ μὲ κάμῃ ὅ τι ἤθελε.

«Καλά, εἶπεν ὁ Πουγάτσεφ· τώρα νὰ μᾶς εἰπῇς εἰς ποίαν κατάσασιν εὑρίσκεται ἡπόλιςσας.

— Χάρις τῷ Θεῷ, ἀπεκρίθην, ὅλα εἶναι εἰς καλὴν κατάστασιν.

— Εἰς καλὴν κατάστασιν, ἐπανέλαβεν ὁ Πουγάτσεφ, καὶ ὁ κόσμος ἀποθνήσκει ἀπὸ τὴν πεῖναν.»

Ὁ ἀνταρτης ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὸ καθῆκον, ὅπερ μοὶ ἐπέβαλλεν ὁ ὅρκος μου, τὸν διεβεβαίωσα, ὅτι ταῦτα ἦσαν ψευδεῖς διαδόσεις καὶ ὅτι τὸ φρούριον Ὀρεμβοῦργον εἶχεν ἐπαρκῆ ἐφόδια.

«Βλέπεις, ἀνέκραξε τὸ γεροντιον, ὅτι σὲ ἀπατᾷ ἀναιδέστατα. Ὅλοι οἱ φυγάδες ὁμοφώνως μᾶς βεβαιώνουσιν, ὅτι ἡ πεῖνα καὶ ἡ ἀσθένεια θερίζουν τὸ Ὀρεμβοῦργον, ὅτι τρώγουν τὰ ψοφίμια, καὶ μάλιστα τὰ θεωροῦν ὡς φαγητὸν τῆς πολυτελείας. Καὶ ἡ εὐγενία του μᾶς βεβαιώνει, ὅτι ὅλα τὰ ἔχουν ἀφθονα. Ἂν θέλῃς νὰ κρεμάσῃς τὸν Σβαμπρίνην, κρέμασε 'ς τὴν ἴδιαν κρεμάλα καὶ αὐτὸ τὸ παλληκάρι, διὰ νὰ μὴν ἔχῃ κανεὶς νὰ κάμῃ παράπονον.»

Οἱ λόγοι τοῦ κατηραμένου γέροντος ἐφαίνετο, ὅτι ἐκλόνησαν τὸν Πουγάτσεφ. Εὐτυχῶς ὁ Χλοπούσας παρεμβὰς ἀντέλεξεν εἰς τὸν σύντροφόν του.

«Σιώπα, Νασούμιτς, τῷ εἶπεν, ἄλλο δὲν ἔχεις 'ς τὸν νοῦν σου παρὰ κρεμάλαις καὶ σκοτωμούς. Σοῦ ταιριάζει νὰ κάνῃς τὸν ἀνδρειωμένον. Ὅποιος σὲ ἰδῇ δὲν καταλαβαίνει ποῦ νὰ εὑρίσκεται ἡ ψυχή σου. Ἔχεις τὸ ἕνα πόδι εἰς τὸν τάφον καὶ θέλεις νὰ θανατώνῃς τοὺς ἄλλους. Μὴ γὰρ δὲν ἔχεις ἀρκετὸν αἷμα βάρος εἰς τὴν συνείδησίν σου;

— Ἔλα δὰ καὶ σύ, ἅγιε πατέρα! ὑπολαβὼν εἶπεν ὁ Βελοβοροδῶφ· ποῦ σοῦ ἦρθε τόση εὐσπλαγχνία;

— Δὲν λέγω ὄχι, βέβαια, ἀπεκρίθη ὁ Χλοπούσας, καὶ ἐγὼ εἶμαι ἁμαρτωλός, καὶ αὐτὸ τὸ χέρι... (ἔκλεισε τὸν ὀστεώδη γρόνθον του καὶ ἀνασύρας τὴν χειρίδα ἔδειξε τὸν λάσιον βραχίονά του), καὶ αὐτὸ τὸ χέρι εἶναι βαμμένον εἰς αἷμα χριστιανικόν. Ἀλλὰ ἐσκότωσα τὸν ἐχθρόν μου, καὶ ὄχι ἄνθρωπον, ὁποῦ ἐφιλοξενοῦσα, εἰς τὸν δημόσιον δρόμον καὶ εἰς τὸ σκοτεινὸν δάσος, καὶ ὄχι εἰς τὸ σπίτι μέσα, ἀπὸ 'πίσω ἀπὸ τὴν θερμάστρα, μὲ τὸν πέλεκυν καὶ τὸ ρόπαλον καὶ ὄχι μὲ κακολογίας 'σὰν γρηὰ γυναῖκα.»

Ὁ γέρων ἀπέστρεψε τὴν κεφαλὴν καὶ ὑπετενθόρυσε: «Κοψομύτη!

— Τί μουρμουρίζεις αὐτοῦ, γεροστριγγλα; ἀνεφώνησεν ὁ Χλοπούσας· θὰ σοῦ δώσω ἐγὼ μία κομμένη μύτη· περίμενε λιγάκι θὰ ἔλθῃ καὶ σένα ἡ σειρά σου. Ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν πῶς θὰ μυρισθῇς μίαν ἡμέραν μὲ τὴν μύτη σου τὸ τσιμπίδι, καὶ ὡς τόσο πρόσεχε μὴ σοῦ 'ξεριζώσω ἐγὼ τρίχα τρίχα τὰ γένεια σου.

— Κύριοι στρατηγοί, εἶπεν ὁ ὁ Πουγάτσεφ μετ' ἐπισημότητος, παύσατε τὰς ἔριδας. Δὲν θὰ ἦτο μεγάλη δυστυχία ἂν ὅλα τὰ ψωρόσκυλα τοῦ Ὀρεμβούργου ἐσπαρτάριζαν εἰς τὴν ἰδίαν κρεμάλαν· ἀλλὰ θὰ ἦτο μεγάλη δυστυχία ἂν τὰ καλά μας σκυλιὰ ἐτρώγοντο μεταξύ των.»

Ὁ Χλοπούσας καὶ ὁ Βελοβοροδῶφ δὲν εἶπον λέξιν, ἐκύτταξαν μόνον ἀλλήλους βλοσυρῶς. Κατενόησα ὅτι ἦτο ἀναγκαῖον νὰ μεταβάλω τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας, ἥτις ἠδύνατο νὰ καταλήξῃ λίαν δυσαρέστως πρὸς ἐμέ. Στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν Πουγάτσεφ, τῷ εἶπον μειδιῶν: «Ἄ! ἐλησμόνησα νὰ σὲ εὐχαριστήσω διὰ τὸ ἄλογόν σου καὶ διὰ τὸ *τουλούπι* σου. Ἂν δὲν ἦσο σὺ δὲν θὰ ἔφθανα εἰς τὴν πόλιν, διότι θὰ ἐτελείωνα ἀπὸ τὸ κρύο εἰς τὸν δρόμον.»

Ὁ δόλος μου ἐπέτυχεν. Ὁ Πουγάτσεφ ἐφαιδρύνθη· «ἕνα μόνον καλὸ ἔχει τὸ χρέος τὴν ἀποπληρωμήν του, μοὶ εἶπε καμμύων ὡς συνήθως τὸν ὀφθαλμόν. Διηγήσου μου τώρα τὴν ἱστορίαν· τί ἔχεις μ' αὐτὴν τὴν κόρην, τὴν ὁποίαν κατατρέχει ὁ Σβαμπρίνης; θὰ σοῦ ἔχῃ ἀγκυστρώσῃ τὴν καρδοῦλά σου, αἔ;

— Εἶναι ἡ ἀρραβωνιστική μου, ἀπεκρίθην τῷ Πουγάτσεφ, παρατηρήσας ὅτι διετίθετο εὐνοϊκῶς πρός με καὶ κατανοήσας ὅτι οὐδένα διέτρεχον κίνδυνον, ἂν τῷ ἀπεκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν.

—Ἡ ἀρραβωνιστική σου! ἀνέκραξεν ὁ Πουγάτσεφ· διατί νὰ μὴ μοῦ τὸ εἴπῃς ἀπὸ προτήτερα; Θὰ σὲ στεφανώσωμεν καὶ θὰ ξεφαντώσωμεν καὶ ἡμεῖς 'ς τοὺς γάμους σου.»

Εἶτα στραφεὶς πρὸς τὸν Βελοβοροδῶφ: «Ἄκουσον, στρατάρχα, τῷ εἶπεν· εἴμεθα παλαιοὶ φίλοι, ἡ εὐγενία του καὶ ἐγώ· ἂς καθήσωμεν 'ς τὸ τραπέζι. Αὔριον θὰ ἴδωμεν τί πρέπει νὰ τὸν κάμωμεν· ἡ αὐγὴ 'ξεύρει περισσότερα ἀπὸ τὴν νύκτα.»

Θὰ ἠρνούμην ἐξ ὅλης καρδίας τὴν ἀπονεμηθεῖσάν μοι τιμήν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνάμην νὰ πράξω ἀλλέως. Δύο νεάνιδες κοζάκαι, κόραι τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς ἴσβας, ἐπέστρωσαν τὴν τράπεζαν διὰ λευκοῦ τραπεζομανδήλου, ἐκόμισαν ἄρτον, ρόφημα ἰχθύων καὶ λαγήνους οἴνου καὶ ζύθου. Οὕτω παρεκάθησα τὸ δεύτερον ἤδη εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Πουγάτσεφ καὶ τῶν φοβερῶν ὀπαδῶν του.

Ἡ κραιπάλη, ἧς παριστάμην ἀκούσιος μάρτυς, διήρκεσε μέχρι βαθείας νυκτός. Τέλος ἡ μέθη κατέβαλε τοὺς συνδαιτυμόνας. Ὁ Πουγάτσεφ ἀπεκοιμήθη ἐν τῇ θέσει του καὶ οἱ σύντροφοί του ἐγερθέντες μοὶ ἔνευσαν νὰ τὸν ἀφήσω. Ἐξῆλθον μετ' αὐτῶν καὶ τῇ διαταγῇ τοῦ Χλοπούσα ὁ φρουρὸς μὲ ὡδήγησεν εἰς τὸ κρατητήριον, ὅπου εὗρον τὸν Σαβέλιιτς, καὶ μὲ ἄφησαν μόνον μετ' αὐτοῦ, ἀφ' οὗ μᾶς ἐκλείδωσαν. Ὁ θεράπων μου τοσοῦτον ἦτο ἐκπεπληγμένος ἐξ ὅσων ἔβλεπε καὶ ἐξ ὅσων συνέβαινον περὶ αὐτόν, ὥστε οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην μοὶ ἀπηύθυνεν ἐρώτησιν. Κατεκλίθη ἐν τῷ σκότει καὶ τὸν ἤκουον ἐπὶ πολὺ στένοντα καὶ ὀδυρόμενον. Τέλος ἤρχισε τὸ ῥαγχαλητόν, ἐγὼ δὲ ὑπὸ μυρίων διαλογισμῶν περισπώμενος οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ἐδυνήθην νὰ κλείσω τὰ βλέφαρα καθ' ὅλην τὴν νύκτα.

Τῇ πρωΐᾳ τῆς ἐπαύριον ἦλθον καὶ μ' ἐκάλεσαν ἐκ μέρους τοῦ Πουγάτσεφ. Μετέβην παρ' αὐτῷ. Πρὸ τῆς θύρας του εἶδον *κιβίτκαν*, εἰς ἣν ἦσαν ἐζευγμένοι τρεῖς ταταρικοὶ ἵπποι. Ἐν τῇ ὁδῷ ἦτο συνηγμένον μέγα πλῆθος. Ὁ Πουγάτσεφ, ὃν συνήντησα ἐν τῷ προθαλάμῳ, ἐφόρει ὁδοιπορικὸν ἔνδυμα, κιργησίαν μηλωτὴν καὶ σκοῦφον. Οἱ τῆς προτεραίας συνδαιτυμόνες περιεκύκλουν αὐτὸν μετ' ἐνδείξεων ταπεινοτάτης ὑποταγῆς, αἵτινες οὐδαμῶς συνεβιβάζοντο πρὸς ὅσα εἶδον τὴν προλαβοῦσαν ἑσπέραν. Ὁ Πουγάτσεφ μὲ ἐκαλημέρισε φαιδρῶς καὶ μὲ διέταξε νὰ καθήσω παρὰ τὸ πλευρόν του ἐν τῇ *κιβίτκᾳ*.

Ἐπέβημεν λοιπὸν τῆς ἁμάξης.

«Εἰς τὸ φρούριον Βελογόρσκ,» εἶπεν ὁ Πουγάτσεφ τῷ ῥωμαλέῳ τατάρῳ ἡνιόχῳ, ὅστις ὀρθιος διηύθυνε τοὺς ἵππους.

Ἡ καρδία μου ἐπάλλετο σφοδρῶς. Οἱ ἵπποι ἐξώρμησαν, οἱ κωδωνίσκοι ἤχησαν, καὶ ἡ κιβίτκα ὠλίσθησε μὲ ταχύτητα ἀνέμου ἐπὶ τῆς χιόνος.

«Σταθῆτε! σταθῆτε!» ἠκούσθη φωνή, ἣν πολὺ καλὰ ἐγνώριζα καὶ εἶδον τὸν Σαβέλιιτς τρέχοντα πρὸς συνάντησίν μας. Ὁ Πουγάτσεφ διέταξε τὸν ἡνίοχον νὰ σταθῇ.

«Ὦ πατέρα μου Πιότρ Ἀνδρέιτς, ἐκραύγασεν ὁ θεράπων μου, μὴ μ' ἀφίνῃς τώρα 'ς τὰ γηρατειά μου μόνον μὲ αὐτοὺς τοὺς κακ...

— Ἄ γεροστριγγλα, εἶπεν ὁ Πουγάτσεφ, ὁ Θεὸς πάλιν μᾶς ἀντάμωσεν. Ἔλα, κάθησε ἐμπροστὰ μαζὶ μὲ τὸν ἁμαξᾶ.

— Εὐχαριστῶ, τσάρε, εὐχαριστῶ, πατέρα μου 'γκαρδιακέ, ἀπεκρίθη ὁ Σαβέλιιτς καθήμενος· ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ νὰ ζήσῃς ἑκατὸ χρόνια, γιατὶ ἐβοήθησες ἕνα δυστυχισμένον γέρο! Θὰ προσεύχωμαι ὅλην τὴν ζωήν μου διὰ σένα καὶ δὲν θὰ κάμω ποτὲ πλέον λόγον διὰ τὸ *τουλούπι* ἐκεῖνο ἀπὸ λαγοτόμαρο.»

Αὐτὸ τὸ *τουλούπι* ἀπὸ λαγοτόμαρο ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξοργίσῃ ἐπὶ πέλους σπουδαίως τὸν Πουγάτσεφ. Ἀλλ' ὁ ἀνταρτης δὲν ἤκουσεν, ἢ προσεποιήθη ὅτι δὲν ἤκουσε τὴν ἄτοπον ταύτην ὑπόμνησιν. Οἱ ἵπποι ἐξεκίνησαν καλπάζοντες. Οἱ ἄνθρωποι ἵσταντο ἐν τῇ ὁδῷ καὶ πάντες μᾶς ἐχαιρέτιζον ταπεινῶς ὑποκλινόμενοι. Ὁ Πουγάτσεφ ἀντεχαιρέτιζε κλίνων τὴν κεφαλὴν δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ. Μετ' ὀλίγας στιγμὰς ἐξήλθομεν τῆς κώμης καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν μας διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ.

Εὐνάητά εἰσι τὰ αἰσθήματα, ὑφ' ὧν κατειχόμην τότε. Μετ' ὀλίγας ὥρας ἔμελλον νὰ ἐπανίδω ἐκείνην, ἣν ἐνόμιζον ὅτι εἶχον ἀπολέσῃ διὰ παντός. Ἐφανταζόμην τὴν στιγμὴν τῆς ἑνώσεώς μας, ἀλλ' ἐπίσης ἐσυλλογιζόμην τὸν ἄνδρα, εἰς οὗ τὰς χεῖρας ἦτο ἐναποτεθειμένη ἡ τύχη μου, καὶ ὃν παράδοξος σειρὰ περιστάσεων συνέδεε πρός με διὰ δεσμῶν μυστηριωδῶν. Ἀνεμιμνησκόμην τὴν ὠμότητα καὶ τὰς αἱμοχαρεῖς συνηθείας τοῦ παρουσιαζομένου νῦν ὡς προστάτου τῆς φίλης μου. Ὁ Πουγάτσεφ ἠγνόει, ὅτι ἦτο κόρη τοῦ λοχαγοῦ Μιρονώφ. Ὁ Σβαμπρίνης ἐξαναγκαζόμενος ἦτο ἱκανὸς νὰ τῷ ἀποκαλύψῃ τὰ πάντα, ὁ δὲ Πουγάτσεφ θὰ ἐμάνθανε τὴν ἀλήθειαν παρ' ἄλλων. Τότε τί ἔμελλε νὰ γίνῃ ἡ Μαρία; Τοῦτο ἀναλογισθεὶς ἐφρικίασα, αἱ δὲ τρίχες τῆς κεφαλῆς μου ἀνωρθώθησαν.

Αἴφνης ὁ Πουγάτσεφ διέκοψεν ἀποτόμως τοὺς διαλογισμούς μου: «Τί καταδέχεται ἡ εὐγενία σου, νὰ συλλογίζηται; εἶπε.

— Πῶς θέλεις νὰ μὴ εἶμαι συλλογισμένος; ἀπεκρίθην· εἶμαι ἀξιωματικὸς καὶ εὐπατρίδης. Χθὲς ἀκόμη σὲ ἐπολεμοῦσα καὶ τώρα ταξειδεύω μετὰ σοῦ, μὲ τὴν αὐτὴν ἅμαξαν καὶ ὅλη ἡ εὐτυχία τῆς ζωῆς μου ἐξαρτᾶται ἀπὸ σέ.

— Καὶ τί! εἶπεν ὁ Πουγάτσεφ, φοβεῖσαι;»

Ἀπεκρίθην ὅτι ἀφ' οὗ μοὶ ἐχάρισε τὴν ζωὴν ἤλπιζον ὅτι θὰ ἔχω οὐ μόνον τὴν εὔνοιαν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὴν συνδρομήν του.

«Καὶ ἔχεις δίκαιον, μάρτυς μου ὁ Θεός, ἔχεις δίκαιον, εἶπεν ὁ ἀνταρτης· εἶδες πῶς τὰ παλληκάρια μου σὲ ἐστραβοκύτταζαν καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ γεροντάκι ἐζήτει νὰ μοῦ ἀποδείξῃ μὲ κάθε τρόπον, ὅτι εἶσαι κατάσκοπος, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ σὲ βασανίσωμεν, καὶ ὕστερον νὰ σὲ κρεμάσωμεν. Ἀλλὰ δὲν συγκατετέθην, προσέθηκε, ταπεινώσας τὴν φωνήν, ὅπως μὴ τὸν ἀκούσουν ὁ Σαβέλιιτς καὶ ὁ Τάταρος, διότι ἐνθυμήθην τὸ ποτήρι τὸ κρασὶ ποῦ μ' ἐκέρασες καὶ τὸ *τουλούπι* σου. Βλέπεις πολὺ καλὰ πῶς δὲν εἶμαι αἱμοβόρος, ὅπως λέγουν οἱ ἰδικοί σου.»

Ἀναμνησθεὶς τὴν κατάληψιν τοῦ φρουρίου Βελογόρσκ δὲν ἔκρινα νὰ τῷ ἀντείπω, καὶ οὐδὲ λέξιν ἀπεκρίθην.

«Τί λέγουν περὶ ἐμοῦ εἰς τὸ Ὀρεμβοῦργον; ἠρώτησεν ὁ Πουγάτσεφ μετὰ βραχεῖαν σιγήν.

— Νά, λέγουν πῶς δὲν εἶναι εὔκολον νὰ τὰ

'βγάλουν πέρα μαζί σου. Καὶ νὰ εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν μᾶς ἔφερες εἰς πολλὴν στενοχωρίαν.»

Ἐν τῇ φυσιογνωμίᾳ τοῦ ἀνταρτου ἀπετυπώθη ἔκφρασις ἐνδομύχου εὐχαριστήσεως, κολακευθείσης τῆς φιλαυτίας του.

«Ναί, μοί εἶπε, θριαμβευτικῶς, εἶμαι μέγας πολεμιστής. Ἔμαθαν εἰς τὸ Ὀρεμβοῦργον τὴν μάχην τοῦ Ἰουζεέφ[1]; Σαράντα στρατηγοὶ ἐσκοτώθησαν, τέσσαρες στρατοὶ ἠχμαλωτίσθησαν. Στοχάζεσαι πῶς ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας εἶναι καλλίτερος ἀπὸ ἐμέ;»

Οἱ κομπασμοὶ τοῦ λῃστοῦ μοὶ ἐφάνησαν ἀρκούντως ἀστεῖοι. «Καὶ τί στοχάζεσαι τοῦ λόγου σου; τῷ εἶπον· ἠμπορεῖς νὰ νικήσῃς τὸν Φρειδερίκον;

— Τὸν Φέδερ Φεδέροβιτς;[2] καὶ πῶς ὄχι; Ἀφ' οὗ νικῶ τοὺς στρατηγούς σας, οἱ ὁποῖοι πολλάκις τὸν ἐνίκησαν. Ἕως τώρα πάντοτε ἐθριάμβευσα. Περίμενε, περίμενε, θὰ ἰδῇς καὶ ἄλλα, ὅταν θὰ ἐκστρατεύσω κατὰ τῆς Μόσχας.

Καὶ σκοπεύεις νὰ ἐκστρατεύσῃς κατὰ τῆς Μόσχας;»

Ὁ ἀνταρτης ἐσυλλογίσθη ὀλίγον· εἶτα εἶπε ταπεινῇ τῇ φωνῇ: «Κύριος οἶδε... ὁ δρόμος μου εἶναι στενός... ἔχω ὀλίγην θέλησιν... τὰ παλληκάρια μου δὲν μὲ ὑπακούουν... μόνον λάφυρα θέλουν... πρέπει νὰ προσέχω... εἰς πρώτην ἀποτυχίαν θὰ ζητήσουν νὰ σώσουν τὸν ἑαυτόν τους μὲ τὴν κεφαλήν μου.

— Αἴ τότε! εἶπον τῷ Πουγάτσεφ, δὲν θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ τοὺς ἀφίσῃς σὺ ὁ ἴδιος ἐν ὅσῳ ἀκόμη εἶναι καιρός; καὶ νὰ προσπέσῃς εἰς τὸ ἔλεος τῆς αὐτοκρατείρας;»

Ὁ Πουγάτσεφ ἐμειδίασε πικρῶς. «Ὄχι, εἶπεν, ὁ καιρὸς τῆς μεταμελείας παρῆλθε, δὲν θὰ μοῦ δώσουν χάριν· θὰ ἐξακολουθήσω καθὼς ἤρχισα. Τίς οἶδεν;... Ἴσως!... Ἀφ' οὗ καὶ ὁ Γρίσκα Ὀτρέπιεφ ἔγεινε τσάρος εἰς τὴν Μόσχαν.

— Ἀλλὰ εἰξεύρεις πῶς ἐτελείωσε; Τὸν ἔρριψαν ἀπὸ τὸ παράθυρον, τὸν ἔσφαξαν, τὸν ἔκαυσαν, ἐγέμισαν ἐν κανόνιον μὲ τὴν στάκτην του καὶ τὴν διεσκόρπισαν εἰς τὸν ἀέρα.»

Ὁ Τάταρος ἤρχισε νὰ ἄδῃ ὀλιβερὸν ᾆσμα· ὁ Σαβέλιτς ἀποκοιμηθεὶς ἐταλαντεύετο ἔνθεν κακεῖσε. Ἡ κιβίτκα ἡμῶν ὠλίσθαινε ταχέως ἐπὶ τῆς χειμερινῆς ὁδοῦ. Αἴφνης ἐπὶ τῆς ἀποκρήμνου ὄχθης τοῦ Ἰαΐκ εἶδον χωρίδιον γνωστότατον καὶ προσφιλές, μὲ τὰ προχώματα καὶ τὸ κωδωνοστάσιόν του. Μετὰ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας εἰσήλθομεν εἰς τὸ φρούριον Βελογόρσκ.

1. Ἀφιμαχία ἀσήμαντος, ἧς ἡ ἔκβασις ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ Πουγάτσεφ.

2. Οὕτως ἐκάλουν Φρειδερίκον τὸν Μέγαν οἱ ῥῶσσοι στρατιῶται.

(Ἕπεται συνέχεια). **Π.

ΣΑΙΚΣΠΕΙΡΟΥ ΤΡΑΓΩΔΙΑΙ

Μεταφρασθεῖσαι ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ Δημ. Βικέλα.

Πραγματευόμενος ἐσχάτως περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Κόντου, ἐσημείωσα τὴν κρίσιν ἣν διέρχεται τῇ στιγμῇ ταύτῃ ἡ ὁμιλουμένη καὶ γραφομένη ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴν πάλην εἰς ἣν δίδει ἀφορμήν. Οἱ ἱκανότεροι λαμβάνουσι μέρος εἰς ταύτην, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ συμφωνήσωσι. Ἡ προκειμένη νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν γλῶσσαν μεταρρύθμισις διευθύνεται κατ' ἀντιθέτους διευθύνσεις. Οἱ μὲν θέλουσι νὰ ἐπαναγάγωσι τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν κλασικὴν ἐποχὴν καὶ νὰ μετασκευάσωσιν αὐτὴν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Οἱ δὲ, λογικώτεροι καθ'ἡμᾶς, ἐπιθυμοῦσι νὰ διατηρήσωσι τὰς νεωτέρας κατακτήσεις καὶ νὰ γράψωσι τὴν γλῶσσαν ταύτην ὡς ὁμιλεῖται. Ἐν μέσῳ τῆς κρίσεως ταύτης, ἣν προκαλοῦσι σπουδαῖα ἔργα, δὲν εἶνε ἄμοιρον ἐνδιαφέροντος νὰ παρατηρήσωμεν τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ νὰ ἐξετάσωμεν πῶς οἱ σημαντικώτατοι τῶν συγγραφέων τῆς Ἑλλάδος ἐκτιμῶσι τ' ἀριστουργήματα τῶν ξένων ἐθνῶν, ἀναλαμβάνοντες νὰ μετενέγκωσιν αὐτὰ εἰς τὴν γλῶσσάν των.

Τῷ 1873 ὁ κ. μαρκήσιος de Queux de Saint-Hilaire, ὑπὸ τὸν τίτλον «Μεταφράσεις καὶ μιμήσεις εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν» ἐδημοσίευσε διδακτικώτατον ἄρθρον παρέχον περὶ τοῦ θέματος τούτου ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς ἐν Ἑλλάδι φιλολογικῆς κινήσεως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος. Διεξέρχεται τὰς μεταφράσεις τῶν κυριωτέρων ἔργων τῶν περιφανεστάτων συγγραφέων ἡμῶν, ἰδιαιτέρως δὲ λίαν ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας ἀφιεροῖ εἰς τὴν τοῦ Μολιέρου. Ἀναφέρει πρὸ πάντων τὴν ὡραίαν μετάφρασιν ἣν ὁ κ. Σκυλίτσης ἐδημοσίευσεν ἐν Ταργέστῃ τῷ 1871, τῶν τριῶν ἀριστουργημάτων τοῦ ἀθανάτου ἡμῶν κωμικοῦ ποιητοῦ: τοῦ «Μισανθρώπου», τοῦ «Ταρτούφου» καὶ τοῦ «Φιλαργύρου», τῶν δύο πρώτων στιχηρῶς καὶ τοῦ τελευταίου ἐν πεζῷ λόγῳ. Ὁ κ. Σκυλίτσης εἶνε εἰς τῶν πληρέστερον κατεχόντων τὴν γλῶσσαν αὐτῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν εὐτυχέστερον καὶ ἄνευ ὑπερβολῆς μεταχειριζομένων τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο προσὸν αὐτῆς πρὸς σύνθεσιν τῶν λέξεων. Ὁ κ. Saint-Hilaire ἐπωφελούμενος τὴν περίστασιν γράφει φιλολογικὴν βιογραφίαν τοῦ πεπαιδευμένου τούτου καὶ γονίμου συγγραφέως καὶ λεπτομερῆ ποιεῖται λόγον περὶ ἑκάστου τῶν πολυαρίθμων ἔργων αὐτοῦ. Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ καταλόγου τῶν μεταφράσεων τοῦ Μολιέρου, πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τῆς τοῦ «Ἀμφιτρύονος» ἐνστίχως δημοσιευθείσης τῷ 1877 ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Φραγκιᾶ, μεγάλα δ'ἐχούσης προσόντα.

Ἡ μετάφρασις τῶν δραματικῶν ἔργων τοῦ Σαικσπείρου, σπουδαίαν ἄρτι κατέλαβε θέσιν ἐν τῇ μεταφραστικῇ ταύτῃ κινήσει, τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ἀξιωτέρα εἶνε νὰ ἐπισπάσῃ ἐφ' ἑαυτὴν τὴν προσοχὴν τοῦ πεπαιδευμένου κόσμου, ὅσῳ θίγει ἰδιαιτέρως τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης, ζήτημα οὕτω ἐνδιαφέρον τῇ στιγμῇ ταύτῃ.

Δὲν εἶνε πρῶτος ὁ κ. Βικέλας ὁ μεταγλωττίσας τὸν Σαικσπεῖρον εἰς τὴν ἑλληνικήν. Ἐν σημειώσει τινὶ τοῦ προλόγου αὐτὸς οὗτος παρατίθησι τὰ ὀνόματα τῶν προηγηθέντων αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 1855 μέχρι τοῦ 1876, ὁπότε ἐδημοσιεύθησαν τὰ τρία μεταφρασθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἔργα. Ἔκτοτε καὶ ἄλλαι ἔτι εἶδον τὸ φῶς, πᾶσαι δὲ ἐν πεζογραφίᾳ. Οἱ μεταφρασταὶ ἐν γένει, ἓν μόνον ἐδημοσίευσαν δρᾶμα, τὰ δὲ δοκίμια αὐτῶν δὲν παρέχουσι πλήρη τοῦ ποιητοῦ εἰκόνα, οὐδὲ μαρτυροῦσι ἰδίαν τινὰ ἑρμηνεύσεως μέθοδον.

Ὁ κ. Βικέλας, ἐπιχειρήσας νὰ μεταφράσῃ τὰς τραγῳδίας τοῦ Σαικσπείρου παρεσκευάσθη ἐπὶ μακρὰ ἔτη πρὸς τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον. Ἠθέλησε, πρὸ πάντων, νὰ ζήσῃ ἐν τῇ χώρᾳ, ἐν ᾗ ἐγεννήθη ὁ ποιητὴς καὶ νὰ σπουδάσῃ τὴν γλῶσσαν ἐν ᾗ ἔγραψεν· εἶτα δ' ἐπελάβετο τοῦ ἔργου. Ἤρξατο ἀπὸ τοῦ «Ῥωμαίου καὶ τῆς Ἰουλιέττας», τοῦ «Ὀθέλου», τοῦ «Βασιλέως Λὴρ», ἅτινα ἐτυπώθησαν ἐν Ἀθήναις τῷ 1876. Ἐξέλεξε κατ' ἀρχὰς τὰς τρεῖς ταύτας τραγῳδίας, ὡς ἀποτελούσας, καθὰ λέγει ἐν τῷ προλόγῳ του, ἀληθῆ τριλογίαν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Πράγματι, ἐν τῷ «Ῥωμαίῳ» ἔχομεν τῆς νεότητος πάθη, τὸν δυστυχῆ δύο νεαρῶν ψυχῶν ἔρωτα. Ἐν τῷ «Ὀθέλλῳ» βλέπομεν τὴν ὀδύνην μιᾶς ἀνδρικῆς καρδίας ὑπὸ τῆς ζηλοτυπίας σπαρασσομένης. Ἐν δὲ τῷ «Βασιλεῖ Λὴρ», τῇ κατ' ἐξοχὴν τραγῳδίᾳ, διαδραματίζονται τῆς γεροντικῆς ἡλικίας τὰ βάσανα καὶ αἱ συμφοραί. Ὁ κ. Βικέλας συνεπλήρωσε τὸν κύκλον τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Σαικσπείρου διὰ τῆς μεταφράσεως τοῦ «Μάκβεθ» καὶ τοῦ «Ἀμλέτου». Ἐν τῷ βραχεῖ προλόγῳ τοῦ τελευταίου τούτου δράματος ἀγγέλλει ὅτι δὲν θὰ προχωρήσῃ περαιτέρω, καὶ ἐκφράζει μετριοφρόνως τὴν εὐχήν, ὅπως ἄλλοι ἱκανώτεροι αὐτοῦ ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα νὰ πλουτίσωσι τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ποιητικὴν διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν ἄλλων δραμάτων τοῦ Σαικσπείρου. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀποθάρρυνσις εἶνε ἐξ ἐκείνων, αἵτινες δὲν διαρκοῦσιν ἐπὶ πολύ, πρὸ πάντων ὅταν τις τύχῃ οἷας ὁ κ. Βικέλας ἐπιτυχίας. Μετὰ χαρᾶς μανθάνομεν ὅτι παρασκευάζει τώρα τὸν «Ἔμπορον τῆς Βενετίας».

Αὗται αὗται αἱ συμφυεῖς τοιαύτῃ ἐργασίᾳ δυσχέρειαι καθίστανται θέλγητρον. Εἶνε εἴδός τι πάλης ἀρεσκούσης. Αἱ δυσχέρειαι αὗται αὐξάνουσιν ἔτι μᾶλλον, ὅταν πρόκειται νὰ μεταφρασθῇ ποιητής τις ἐνστίχως εἰς ἄλλην γλῶσσαν, πρὸ πάντων δὲ ποιητὴς ὡς ὁ Σαικσπεῖρος. Ἡ ἕξις ἣν ἔχει τοῦ συναναφύρειν τὰς εἰκόνας ἀπελπίζει τοὺς μεταφραστὰς αὐτοῦ. Ὁσάκις οἰστρηλατεῖται ἡ φαντασία αὐτοῦ ἡ ἀνεξάντλητος, λέξις τις ἀνακινεῖ ἐν αὐτῷ ἰδέαν τινὰ, ἣν συνδέει μετὰ τῆς προηγουμένης καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος τῶν εἰκόνων, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ὕφος αὐτοῦ, οἱ ὑπαινιγμοὶ πρὸς τὰ σύγχρονα αὐτῷ γεγονότα, τὰ λάθη τῶν πρώτων ἐκδόσεων, πάντα ταῦτα καθιστῶσι πολλὰ χωρία σκοτεινὰ καὶ ἀνερμήνευτα. Πολλάκις δὲ παρίσταται ἀνάγκη νὰ μαντεύῃ τις. Ἐκτὸς τῶν ἀναποφεύκτων τούτων σκοπέλων, δὲν δύναται ὁ μεταφραστὴς νὰ νοήσῃ καλῶς τὸ κείμενον, ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν ὑπομνηματιστῶν, σπανίως συμφωνούντων πρὸς ἀλλήλους.

Τοιαύτας ἔχων ἐνώπιον αὐτοῦ δυσχερείας, ὁ κ. Βικέλας ἠγωνίσθη νὰ κατανοήσῃ ὡς οἷόν τε τὴν ἰδέαν τοῦ ποιητοῦ, νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ διαφόρων ἐκφράσεων καὶ νὰ μεταφράσῃ κατὰ τρόπον, καθ' ὃν νὰ μὴ ἔχωσι καὶ οἱ στίχοι αὐτοῦ ἀνάγκην σχολίων. Παραδέξατο κατ' ἀρχὴν ὅτι ποιητική τις μετάφρασις πρέπει νὰ εἶνε ὅσον τὸ δυνατὸν πιστοτέρα, ἀλλ' οὐδέποτε πρέπει νὰ ὑπομιμνήσκῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι μετάφρασιν ἔχει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ· ἐν ἑνὶ λόγῳ, πρέπει ὁ ποιητὴς νὰ τεθῇ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ποιητοῦ καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ μαντεύσῃ πῶς ὁ ποιητὴς θὰ ἐξεφράζετο ἄν, ἀντὶ νὰ γράψῃ ἐν τῇ γλώσσῃ του, εἶχε γράψει ἐν τῇ τοῦ μεταφραστοῦ. Βεβαίως τοιοῦτος σύστημα ἄγει εἰς λίαν παράτολμα ἐπακολουθήματα. Ἀλλὰ μόνον οὕτω εἶνε δυνατὸν νὰ γείνῃ μετάφρασις ἔχουσα χαρακτῆρα πρωτότυπον. Πρὸς διατήρησιν ποιᾶς τινος φυσικότητος ἐν τοιαύτῃ ἐργασίᾳ; ἀναγκάζεται τις συχνὰ νὰ καταφεύγῃ εἰς τὰ ἀντίστοιχα, νὰ παραλείπῃ ἐπίθετόν τι, νὰ ἐλαττοῖ τὴν δύναμιν ἐκφράσεώς τινος, μετὰ πολλῆς ἀβρότητος νὰ διέρχηται τὸ ἀλλόκοτον, νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀγοραίαν φρασιολογίαν διατηρῶν ἅμα τὴν ἐκφραστικότητα αὐτῆς. Ὁτὲ μὲν εἶνε σχοινοτενέστερος τοῦ πρωτοτύπου, ὁτὲ δ' ἔχει τὸ εὐτύχημα νὰ εἶνε βραχύτερος. Ἐξηλέγχθησαν τοιούτου εἴδους ἀπιστίαι. Ἀλλ' ὁ κ. Βικέλας δύναται νὰ εἴπῃ, πρὸς δικαιολογίαν αὐτοῦ, ὅτι μετέφραζεν εἰς στίχους, ὅτι ἠδύνατο μὲν νὰ παρακολουθῇ τὸ κείμενον δουλικώτερον, ἀλλὰ θὰ κατεστρέφοντο τότε ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἁπλότης, αἱ ἰδιότητες αἱ ὑπὸ πάντων ἀνομολογούμεναι ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτοῦ.

Ἄλλως τε, νομίζει ὅτι ἐξ ὅλων τῶν γλωσσῶν, μετὰ τὴν γερμανικήν, ἡ λαλουμένη γλῶσσα εἶνε ἡ ἁρμοδιωτάτη πρὸς μετάφρασιν τοῦ Σαικσπείρου, ἔχουσα μεγίστην ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς τοῦ ποιητοῦ. Εἰσὶ δύο γλῶσσαι, ὧν ἡ μία ἦτο τότε καὶ

ἡ ἄλλη εἶνε σήμερον ἐν τῇ ῥύμῃ τῆς μορφώσεως αὐτῶν. Αὗται αἱ ἀνωμαλίαι τῆς δημώδους ἑλληνικῆς γλώσσης ἡ παράταξις ἐξεζητημένων λέξεων πλησίον ἐκφράσεων δημωδῶν ἢ χυδαίων, ἡ ἐλευθερία αὐτῆς, ἡ ἐλαστική της σύνταξις εἰσὶ τόσα προσόντα προκειμένης μεταφράσεως τοῦ Σαικσπείρου.

Ἡ καθαρεύουσα καὶ φιλολογικὴ γλῶσσα θὰ παρεῖχε, τοὐναντίον, ὅσας δυσχερείας καὶ ἡ γαλλικὴ ὅπως ὑπαχθῇ εἰς τὰς ἀποχρώσεις τοῦ παραλάσσοντος ὕφους τοῦ ἄγγλου ποιητοῦ. Εἶνε ἀληθὲς, ὅπως σημειοῖ τοῦτο ὁ κ. Λιβαδᾶς, ὅτι ἡ δημώδης, ὡς καὶ ἡ φιλολογικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα, στερεῖται ὅρων ἰδιαζόντων εἰς τὸν κατὰ τὸν μεσαίωνα πολιτισμὸν τῆς Ἑσπερίας. «Παρὰ Σαικσπείρῳ ἀπαντῶσι, λέγει[1], τριακοντάδες ὅρων κυνηγετικῶν, φράσεις ἀναγόμεναι εἰς τὴν ἱερακοτροφίαν, ὀνοματολόγια κυνῶν τοῖς Ἕλλησιν ἀγνώστων, ὀνοματολόγια ἀνθέων, ὀνοματολόγια φυτῶν οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος φυομένων, μυρίαι ἀντιθέσεις καὶ μεταφοραί, ἀλληγορίαι ἀλλεπάλληλοι, παροιμίαι καὶ ἀποφθέγματα, εὐφυέστατα ὀξύμωρα, λεπτότατα λογοπαίγνια γελωτοποιῶν, διάλογοι νεκροθαπτῶν, μονόλογοι ἀξέστων ἢ μεθυόντων θυρωρῶν, ἅτινα ὡς ἀναγόμενα εἰς ἀφεστῶτας τόπους καὶ χρόνους καὶ εἰς ἀλλοτρίας περιστάσεις εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατον νὰ μεταδοθῶσιν, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν διὰ τῆς ἑλληνικῆς». Προσθετέον εἰς ταῦτα ὅτι οἱ ἀγγλικοὶ στίχοι, λίαν δεξιῶς ἐκ μονοσυλλάβων καὶ δισυλλάβων λέξεων σύνθετοι, μόνον διὰ πολυσυλλάβων λέξεων δύνανται νὰ μεταγλωττισθῶσιν ἑλληνιστί. Οἵα διαφορὰ πράγματι μεταξὺ τῶν λέξεων suo, son, sien τῶν ἄλλων γλωσσῶν καὶ τῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης *ὁ ἰδικός του, ὁ ὑμέτερος*. Ἴση ἀμηχανία εἰς ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας τὴν δημώδη καὶ τὴν φιλολογικήν.

Ὁ κ. Λιβαδᾶς ἀριθμῶν οὕτω τὰ πολλὰ κωλύματα, ἅπερ ἀντιτίθενται εἰς μετάφρασιν τοῦ Σαικσπείρου, ἐξαίρει τὴν ἀξίαν τοῦ κ. Βικέλα, οὗτινος αὐτὸς οὗτος ἀνομολογεῖ τοὺς ἐπιτυχεῖς ἀγῶνας. Τὰ κωλύματα ταῦτα, λέγει, δὲν ἐπέσχον τὸν μεταφραστὴν, φανέντα δεξιὸν ἅμα καὶ σοφόν. Τοῦ ἔργου ἐπελάβετο οὐχὶ ἄνευ μεγάλης παρασκευῆς. Ἔσχε περὶ ἑαυτὸν ὅλα τὰ ἐφικτὰ βοηθήματα, παριστάμενος εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἔργων τοῦ Σαικσπείρου, ἀναδιφῶν τοὺς καλλίστους ἑρμηνευτὰς αὐτοῦ καὶ συνδιαλεγόμενος ἀκαταπαύστως μετὰ τῶν ἄγγλων σοφῶν, μεθ' ὧν ἠκρίβωσε τὴν ἔννοιαν διαφόρων χωρίων, ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο αἱ ἴδιαι αὐτοῦ σημειώσεις, ἐν αἷς παρατίθενται αἱ φιλοσοφικαί, ψυχολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ πραγματεῖαι τῶν ξένων σοφῶν. Ἐξωθέλισε φράσεις τινὰς ἀναρμόστους, παραλειπομένας ἐν ταῖς παρασκάσεσι καὶ ἐν ταῖς πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν ἐκδόσεσιν. Ἐπειδὴ τὰ λογοπαίγνια, ἰδίᾳ δὲ τὰ τοῦ Σαικσπείρου, δὲν μεταφέρονται ἐπιτυχῶς ἐκ γλώσσης τινὸς εἰς ἄλλην, ἐπειδὴ αἱ ἀστειολογίαι αὗται δὲν νοοῦνται ἄνευ σχολίων, προσεπάθησε ν' ἀντικαταστήσῃ τὰς μὲν καὶ τὰς δὲ δι' ἀναλόγων, ὅπως ἐκ τῶν ἐνόντων διατηρήσῃ τὸ ὕφος τοῦ πρωτοτύπου. Ὅπου ἦτο ἀδύνατος ἡ τροποποίησις αὕτη, ἐσημείωσε τὰ εἰκότα ἐν ταῖς σημειώσεσι. Δυσνόητα πράγματα, καὶ οὐδεμίαν σημασίαν καὶ οὐδὲν κοινὸν πρὸς τὴν δρᾶσιν καὶ πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ποιήσεως ἔχοντα, ἀντικατέστησε δι' ἄλλων οἰκειοτέρων τοῖς Ἕλλησι. Μετέφρασε πανταχοῦ πιστῶς καὶ ὁμοιομόρφως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους του, τὰ μὲν πεζὰ ἐν πεζῷ, τὰ δ' ἔμμετρα ἐμμέτρως, εἰς τοσοῦτον ἀκριβείας ἐξικνούμενος ἐν ταῖς τελευταίαις αὐτοῦ μεταφράσεσιν, ὥστε καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν νὰ διατηρῇ. Ἐπὶ τῶν ἀμφιβόλων χωρίων, παραδεχόμενος τὴν ὀρθοτέραν κατ' αὐτὸν ἑρμηνείαν δὲν ἠμέλησε νὰ αἰτιολογήσῃ αὐτὴν διὰ σημειώσεων, σημειώσας συνάμα καὶ τὰς ἄλλας σημασίαν τινὰ ἐχούσας ἑρμηνείας. Πανταχοῦ ὅπου διαλάμπει ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Σαικσπείρου καὶ ὁ κ. Βικέλας μεταρσιοῦται εἰς μέγα ὕψος, συναρπάζει τὴν θεσπεσίαν ἰδέαν τοῦ ποιητοῦ, περιβάλλει αὐτὴν ἑλληνικὴν στολὴν, καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ καθίσταται γοργόν, ζωηρόν, ἐμπαθὲς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ ὁ ἧττον ποιητικὸς τῶν ἀναγνωστῶν νοεῖ εὐχερῶς τὴν μετάφρασιν, καὶ τέρπεται ἐπ' αὐτῇ.

Οὕτω ὁ κ. Βικέλας κατώρθωσε νὰ θέσῃ εἰς πρᾶξιν τὰς ἀρχὰς, ἃς πρὸ πολλῶν ἐτῶν προσβεύει. Εἶνε γνωσταὶ αἱ ἰδέαι αὐτοῦ περὶ τῆς ποιητικῆς γλώσσης. Ἐξέθηκεν αὐτὰς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πρώτου αὐτοῦ τόμου. «Τὸν δρόμον τῆς νέας ἑλληνικῆς, λέγει, ἐχάραξαν ἤδη οἱ ἡμέτεροι πεζογράφοι, καίτοι διαφέροντες πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς τὸ τέρμα, τὸ ὁποῖον ἀπεκδέχονται καὶ ἐρρύθμισαν ὕφος τι πεζοῦ λόγου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκολουθούμενον παρὰ πάντων τῶν καθ' ἡμᾶς γραφόντων. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ποίησιν μένει εἰσέτι ἐκκρεμὲς τὸ ζήτημα καὶ δὲν φαίνεται οὐδαμῶς ἀδικαιολόγητος οὔτε καταδικαστέα ἡ προτίμησις τῆς καθομιλουμένης καὶ ἡ χρῆσις αὐτῆς, ὡς γλώσσης ποιητικῆς. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἀνωτάτη παρ' ἡμῖν ἀκαδημαϊκὴ ἀρχή, τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον, ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς κατεδίκαζε τὴν κοινὴν καὶ ἐξωστράκιζεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ποιητικῶν διαγωνισμῶν ἐπισήμως ἐδήλωσε τὴν ἀναίρεσιν τῆς τοιαύτης καταδίκης, ὅτε ἐθνικῆς πανηγύρεως τελουμένης ἀνέθετο τὴν ἐξύμνησιν τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως εἰς τὸν ἐξοχώτερον τῶν ζώντων ἀντιπροσώπων τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ποιήσεως. Ἀλλ' ἡ σήμερον καθομιλουμένη τρόπον λογηθεῖσα ὡς

1. Ἐν τῇ «Πλειοτ» τῆς 19 Αὐγούστου 1882.

ἐκ τῶν νέων τοῦ ἔθνους ἡμῶν περιστάσεων δὲν εἶνε βεβαίως ἡ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐν χρήσει. Ὥστε, καίτοι παραδεχόμενοι τὴν ἀναπόδραστον ἐπὶ τῆς ποιητικῆς τῆς νέας Ἑλλάδος γλώσσης ἐπιρροὴν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν *τραγουδιῶν*, τῆς βάσεως καὶ ἀφετηρίας ταύτης τῆς νέας ἡμῶν ποιήσεως δὲν δυνάμεθα ὅμως ἄνευ ἀναχρονισμοῦ νὰ περιορίσωμεν αὐτὴν ἐντὸς τοῦ λεξικοῦ καὶ τῆς φρασεολογίας τῆς δημοτικῆς ἀνθολογίας. Ὅθεν ἐπροσπάθησα, λέγει ὁ κ. Βικέλας, μεταφράζων τὸν Σαικσπεῖρον νὰ τηρήσω μέσον τινὰ ὅρον γράφων τὴν καθομιλουμένην ὡς σήμερον λαλεῖται».

Τοιοῦτον εἶνε τὸ σύστημα τοῦ κ. Βικέλα, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου συνηγορεῖ ὁσάκις παρουσιασθῇ περίστασις. Ἀλλ' εἶνε εὔκολον τὸ ἐκφράζειν θεωρητικὰς ἰδέας καὶ ὑπερασπίζειν ἁπλῶς τὴν κοινὴν γλῶσσαν. Ἀλλ' ὁ δεξιὸς συγγραφεὺς ἐσκέφθη ὅτι ὑποστηρίζων τὰς ἰδέας ταύτας διὰ παραδειγμάτων μείζονα προσέφερεν ὑπηρεσίαν ἢ δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐκφράσεως αὐτῶν. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ δημοσιεύσῃ ὑπόδειγμά τι παριστῶν πολλῶν ἐτῶν εὐσυνείδητον ἐργασίαν.

Ἐν τούτοις ὁ κ. Βικέλας δὲν μετεχειρίσθη τὴν δημώδη γλῶσσαν ὡς γράφουσιν αὐτὴν οἱ λυρικοὶ ποιηταὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁ Βαλαωρίτης παραδείγματος χάριν· οὐχὶ τὴν, ἐν χρήσει ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἢ τῶν ὀρέων, ἀλλ' ἐκείνην ἣν ὁμιλοῦσιν ἐν ταῖς πόλεσι φυσικῶς, ἄνευ ἐπιτηδεύσεως ἢ τέχνης, μὴ σκεπτόμενοι νὰ ὁμιλήσωσι καθαρευούντως. Ἀλλ' ἐν τῇ συνδιαλέξει, ὁσάκις παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐκφρασθῶσιν ἰδέαι μὴ κοιναὶ πρὸς τὴν ἀνατροφὴν καὶ μὴ προσιταὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, εἰσάγονται κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν γλῶσσαν ἐκφράσεις, λέξεις ἄχρηστοι ἢ ἄγνωστοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ὁ οὕτω πράττων δὲν ἀλλοιοῖ τὴν σύνταξιν καὶ τὴν γραμματικὴν τῆς ζώσης ἑλληνικῆς, διότι ἡ γραμματικὴ αὕτη δὲν εἶνε μόνιμος. Ἐν τῇ νέᾳ ὅθεν μεταφράσει ἀπαντᾷ ἡ γενικὴ *ψυκτὸς* καὶ *νύκτας* καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἀνωμαλίαι. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Ἕλληνες μανθάνουσι τὸν ἕνα μὲν σχηματισμὸν γαλουχούμενοι, τὸν ἕτερον δ' ἐν τῷ σχολείῳ ἐξομαιοῦντες ἀμφοτέρους. Ὁ μεταφραστὴς δὲν ἠθέλησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν γλῶσσαν κατὰ ταύτην ἢ τὴν ἑτέραν φορὰν, ἠθέλησε μόνον νὰ γράψῃ τὴν ἑλληνικὴν οἷα ὁμιλεῖται συνήθως σήμερον. Ἂν ἐν τισι χωρίοις, ἡ γλῶσσα ἧς ποιεῖται χρῆσιν εἶνε ὑψηλοτέρα τῆς τῶν ἄλλων, κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ὑποκειμένου, φρονοῦμεν ὅτι οὕτω πράττων συνεμορφώθη πρὸς τὰς ἕξεις τῆς λαλουμένης γλώσσης.

Πρέπει νὰ εἴπωμεν προσέτι ὅτι ὁ κ. Βικέλας εἰσήγαγε νεωτερισμόν τινα, ὅστις ἐνίοτε ἐζημίωσε αὐτόν. Διετήρησεν, ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν ὀρθογραφίαν τῶν λέξεων, ἀφίνων εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν φροντίδα νὰ προφέρῃ ὡς προφέρει ὁμιλῶν. Ἀνήγγειλε τοῦτο ἔν τινι σημειώσει τοῦ προλόγου αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ πρόλογοι ἀναγινώσκονται μὲν ὀλίγον, λησμονοῦνται δ' εὐκόλως. Ἂν τὰ ν' προφέροντο πανταχοῦ ὅπου τὰ διετήρησε καὶ ἐὰν τὰ φωνήεντα δὲν συνιζοῦντο ὅπου δεικνύει καὶ ἀπαιτεῖ ὁ ῥυθμὸς, ἡ ἁρμονία τῶν στίχων του θὰ κατεστρέφετο, οὐδὲ θὰ ἦτο πλέον καθ' ὁλοκληρίαν ἡ ὁμιλουμένη γλῶσσα. Τινὲς τῶν συμπατριωτῶν τοῦ κ. Βικέλα παραδέξαντο τὸ σύστημα νὰ ζωγραφῶσι τὴν προφοράν. Γράφουσι οὐ μόνον *γιορτὴ* ἀντὶ *ἑορτὴ*, ἀλλὰ καὶ *τὴμ πόρτα* ἀντὶ *τὴν πόρτα*. Ὁ κ. Σάθας ταύτην ἠσπάσθη τὴν ὀρθογραφικὴν μέθοδον, ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθεῖσι κρητικοῖς δράμασι. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ παραμορφοῦται οὕτω ἡ γλῶσσα; Ἐν πάσαις ταῖς γραμματικαῖς δυνάμεθα ν' ἀναγνώσωμεν τὸν ἑπόμενον κανόνα *«τὸ ν πρὸ τοῦ π τρέπεται εἰς μ»* τὸ οὖς τὸ ὑποδεικνύει, ἐν ἐλλείψει ἔτι τοῦ γραπτοῦ κανόνος. Προφέρων τις *ἑορτὴ* ἐν δυσὶ συλλαβαῖς καὶ *υἱὲν* ἐν μιᾷ, ἐκεῖ ὅπου ἀπαιτεῖ τοῦτο τὸ μέτρον, θὰ εἴπῃ *γιορτὴ* καὶ *γιός*. Μὴ δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν ἐν ᾗ δὲν προφέρονται πάντα τὰ γράμματα **mangent, donnent, paon, outrageant**, κτλ.; Τοιοῦτο σύστημα φωνητικῆς δύναται νὰ καταστρέψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης καταργοῦν τὴν ὀρθογραφίαν. Καὶ ἐκ τῆς πρὸς ἁπλοποίησιν μανίας ἡμῶν εἰς τὰ ἔσχατα ὠθουμένης, εἰς τοῦτο δὲν καταλήγομεν ἡμεῖς αὐτοὶ γράφοντες **scalie** ὅπως σημάνωμεν ταυτοχρόνως τὸ *σχόλιον* καὶ τὸ παρὰ τράπεζαν ἆσμα, καταστρέφοντες οὕτω τὴν ἐτυμολογίαν τῶν λέξεων *σχόλιον* καὶ *σκολιόν*. Ὑπῆρχεν ἀνάγκη συμφωνίας τινὸς μεταξὺ τῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἀναγνωστῶν, εἴδός τι σιωπηλῆς συνθήκης, ὅπως καθιερωθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Βικέλα παραδεδεγμένον σύστημα. Πρὸ τούτου ὅμως κινδυνεύει ἐνίοτε ν' ἀναγνωσθῇ κακῶς. Ἐν τούτοις φρονοῦμεν ὅτι προτιμότερον εἶνε νὰ εἶνε ἐκτεθειμένος εἰς τὸν κίνδυνον τοῦτον ἢ νὰ γράφῃ κατὰ τὸ φωνητικὸν σύστημα. Οἱ στίχοι, ἄλλως τε, γράφονται μᾶλλον διὰ τὸ οὖς, ἢ διὰ τὸν ὀφθαλμὸν, δρᾶμα δέ τι συγγράφεται μᾶλλον διὰ νὰ θεαθῇ ἢ διὰ ν' ἀναγνωσθῇ.

Ἤτο λοιπὸν ἀνάγκη ὅπως κριθῶσιν αἱ νέαι μεταφράσεις τοῦ Σαικσπείρου, νὰ ὑποστῶσι τὴν βάσανον τῆς παραστάσεως. Ὁ μεταφραστὴς οὐδόλως δικαιοῦται νὰ παραπονεθῇ διὰ τὴν ὑποδοχὴν ἧς ἔτυχον πρὶν ἔτι φανῶσιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ξένοι, οἵτινες ὡς ἑλληνισταὶ καὶ ὡς οἰκειότατοι πρὸς τὸν ἄγγλον ποιητὴν, διπλῆν εἶχον ἰδιότητα ὅπως ἐκτιμήσωσιν αὐτάς, ἀπεφήνοντο ἐνθαρρυντικῶς ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐν τῇ Ἑλλάδι αὐτῇ ἔτυχον τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ κ.

Λιβαδᾶ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐπιδοκιμασίαν τόσῳ μᾶλλον πολύτιμον καθόσον ὁ διακεκριμένος οὗτος κριτικὸς δὲν εἶνε ὀπαδὸς τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης. Δὲν ἔλειψαν ἄλλως τε μαρτυρίαι ἀποδεικνύουσαι εἰς τὸν κ. Βικέλαν ὅτι ἡ ἐργασία αὐτοῦ ἐγένετο εὐνοϊκῶς ἀποδεκτή· αἱ ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ ἐδημοσίευσαν πολυαρίθμους περικοπὰς τῆς μεταφράσεώς του. Αἱ ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθεῖσαι τραγῳδίαι τοῦ Σαικσπείρου περιελαμβάνοντο ἐσχάτως ἐν τοῖς κερδαινομένοις ἐκ τοῦ λαχείου τῆς *Ἑστίας* βιβλίοις. Ἄλλο εἶδος ἐπιτυχίας· δικαζομένου ἐγκλήματός τινος ἐκ ζηλοτυπίας διαπραχθέντος, καθὰ εἶπον ἡμῖν, ὁ συνήγορος τοῦ κατηγορουμένου παρουσιάσθη κρατῶν τὸν Σαικσπεῖρον τοῦ κ. Βικέλα καὶ ἀνέγνω εἰς τοὺς ἐνόρκους ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Ὀθέλου ὅπως δικαιολογήσῃ τὸν πελάτην αὐτοῦ. Ἀγνοοῦμεν ὅμως ἂν ἐσώθη οὗτος ἐκ τῆς ἐπικειμένης αὐτῷ ποινῆς.

Τὰ διάφορα ταῦτα γεγονότα εἶνε τοσούτῳ μᾶλλον κολακευτικὰ διὰ τὸν κ. Βικέλαν, καθόσον ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ Σαικσπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐθεωρεῖτο ὡς μεγάλη τόλμη. Οἱ Ἕλληνες εἶνε συνειθισμένοι εἰς τὴν διδασκαλίαν κλασικῶν ἔργων· ἐν Ἀθήναις δὲ, ὡς νεώτατα ἔργα μόνον τὰ τῆς συγχρόνου γαλλικῆς σκηνῆς εἶνε γνωστὰ, ὁ δὲ Βερναρδάκης ἐξέφρασε τὴν θλῖψιν ὅτι μόνον τὰ κωμειδύλλια τοῦ Ὀφφεμπαχ παριστάνονται. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι εἶχεν ἤδη ἀναβιβασθῆ ἐπὶ τῆς σκηνῆς μία ἢ δύο τῶν τραγῳδιῶν τοῦ ποιητοῦ ἐν πεζαῖς μεταφράσεσι καὶ ἐν γλώσσῃ δῆθεν καθαρευούσῃ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀπετέλει εἰσέτι ἐγκλιμάτισιν τοῦ Σαικσπείρου.

Οἱ ἐκδόται τῶν δύο τελευταίων μεταφράσεων τοῦ κ. Βικέλα ἐν τῇ πρὸ τοῦ «Ἀμλέτου» τεθείσῃ μικρᾷ πρὸς τὸ κοινὸν γνωστοποιήσει, ὑπηνίσσοντο ἱκανόν τινα ὑποκριτὴν, τὸν κ. Λεκατσᾶν, ὅστις μορφωθεὶς δραματικῶς ἐν Ἀγγλίᾳ εἶχεν ἔλθει εἰς Ἀθήνας, πρὸς τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο συνέδεον τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἴδωσι τὰς τραγῳδίας ταύτας ἀναβιβαζομένας ἐπὶ τὴν ἀθηναϊκὴν σκηνήν. Τοῦθ'ὅπερ καὶ ἐγένετο πράγματι. Τέσσαρες τῶν μεταφράσεων τοῦ κ. Βικέλα παρεστάθησαν τὸν παρελθόντα χειμῶνα. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ ἄφιξις τοῦ ἐν λόγῳ ὑποκριτοῦ, ὡς καὶ ὁ σχηματισμὸς νέου θιάσου καὶ νέας ὑποκριτικῆς σχολῆς, ἐξήγειρεν ἀντιζηλίας ἀναμιμνήσκουσας τοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ Σαικσπείρου πρὸς ὅμοια τὴν φύσιν συμβάντα[1]. Ὁ μεταφραστὴς πράγματι εἶχε νὰ παλαίσῃ κατὰ τῆς δυσμενοῦς ἐκ τριπλοῦ νεωτερισμοῦ ἐντυπώσεως. Ἦτο δὲ οὗτος: Α' νέος θίασος· Β' εἰσαγωγὴ τοῦ Σαικσπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα· Γ' χρῆσις τῆς δημώδους γλώσσης καὶ τοῦ πολιτικοῦ στίχου ἐν τραγῳδίᾳ.

1. Πρᾶξις Β', σκηνὴ Β' τοῦ Ἀμλέτου.

Τὰ ἄρθρα τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων περὶ τῶν παραστάσεων τούτων δύνανται ν'ἀποτελέσωσι ἐνδιαφέρον κεφάλαιον τοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης ἐν Ἑλλάδι. Οἱ εἰς τὴν φιλολογικὴν γλῶσσαν γράφοντες συγγραφεῖς κατεδίκασαν τὴν χρῆσιν τῆς κοινῆς γλώσσης ἐν τῷ δράματι. Τὸ κοινὸν συνειθισμένον εἰς τὴν πομπώδη γλῶσσαν, ἐξεπλάγη λίαν κατ'ἀρχὰς ἀκοῦον ἀπὸ σκηνῆς τὴν κοινὴν αὐτοῦ γλῶσσαν. Κατὰ τὴν πρώτην παράστασιν, τοῦ ἠθοποιοῦ μὴ εὐαρεστήσαντος πάντας, κριτικοί τινες ἀπέδοσαν τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀσυνήθη τοῦ μεταφραστοῦ γλῶσσαν. Ὁ κ. Σκυλίτσης, ὁ παραφραστὴς τοῦ Μολιέρου, ἐν ἄρθρῳ τινὶ τραχεῖ πως διὰ τὸν ὑποκριτὴν, καίτοι ἐπαινῶν τὴν μετάφρασιν, ἀποφαίνεται κατὰ τῆς χρήσεως τοῦ πολιτικοῦ στίχου ἐν τῇ τραγῳδίᾳ. Καταδικάζει δὲ καὶ τὴν ὀρθογραφίαν *Ἀμλέτος* καὶ γράφει *Ἀμπλέτος* «διότι, λέγει, ἡ γραμματικὴ δὲν ἐπιτρέπει νὰ προηγῆται μ τοῦ λ».

Διὰ τοῦ Ἀμλέτου ἤρχισαν αἱ παραστάσεις. Ἐν τῇ τοῦ «Μάκβεθ», ἂν πιστεύσωμεν εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὁ πάγος φαίνεται ὅτι ἐρράγη· ὁ ὑποκριτὴς ἤρατο θρίαμβον. Ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως ἐγένετο δεκτή. Ἡ *Ἐφημερὶς* ἡ καταδικάσασα αὐτὴν ἐν τῷ «Ἀμλέτῳ», κρίνει ὅτι ἡ τοῦ «Μάκβεθ» εἶνε καλλιτέρα. Νομίζομεν ἐν τούτοις ὅτι πανταχοῦ εἶνε ἡ αὐτή. Ἄλλη τις ἐφημερὶς, ὁμιλοῦσα περὶ τῆς πρώτης παραστάσεως ἔλεγεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτῆς «Μὴ σπεύδετε· πρέπει ν' ἀκούσωμεν ἀκόμη τὴν γλῶσσαν ταύτην διὰ νὰ τὴν συνειθίσωμεν». Κατὰ τὴν δευτέραν παράστασιν ἐπαίνους καὶ αὕτη ἀπένειμε εἰς τὸν κ. Βικέλαν.

Παρεστάθη ἔπειτα ὁ «Ὀθέλλος» καὶ ὁ «Βασιλεὺς Λήρ». Ὁ δεξιὸς μεταφραστὴς δύναται νὰ κακυχηθῇ διὰ τὴν ἔκβασιν ὅλων τούτων τῶν παραστάσεων. Καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ καταδικάσαντες τὴν γλῶσσαν ἢ τὸν πολιτικὸν στίχον εὐφήμως ἔκριναν τὴν μετάφρασιν καὶ τὸν μεταφραστήν. Ὁ ἠθοποιὸς ὅμως, ὅστις καθὰ φαίνεται, εἶνε ἄξιος καλλιτέχνης, δὲν ἔτυχε τῆς αὐτῆς ἱκανοποιήσεως· ὥστε δὲν εἴμεθα βέβαιοι ἂν κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον θὰ ἐπαναληφθῇ καὶ πάλιν ἡ ἀπόπειρα. Πιθανὸν εἶνε ὅτι τὸ κοινὸν καὶ οἱ πολέμιοι τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης δὲν θέλουσι τάχιστα συνειθίσει εἰς τὴν ἐπὶ τῆς τραγικῆς σκηνῆς εἰσαγωγὴν τῆς γλώσσης ταύτης. Ἐλπίσωμεν ὅτι θέλει συμβῇ τοῦτο ἐπὶ τέλους. Πρὸς τὸ παρὸν ἡ κακαισθησία διατελεῖ ὅτι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πομπώδους ὕφους καὶ τῆς τεχνητῆς γλώσσης.

Ἓν τῶν ἐκ τῆς χρήσεως τῆς φιλολογικῆς γλώσσης ἐν τῷ δράματι κακῶν εἶνε ὅτι συνηθέστατα ἡ ἔκφρασις δὲν εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὰς περιστάσεις. Πρό τινων ἐτῶν παρεστάθη ἐν Ἀθήναις τὸ *Χαμίνιον τῶν Παρισίων*. Λόγιος Ἕλλην ἐνθυμεῖται εἰσέτι ποίαν δυσάρεστον ἐντύπωσιν προὐξένει εἰς αὐτὸν ἡ χρῆσις τῶν καθαρευόντων τύπων εἰς τὰ παθητικώτερα μέρη. Ἐν στιγμῇ ἀγωνίας πρόσωπόν τι ἔλεγε πρὸς ἄλλο: *ἄκουσον*. Ἀλλ' οὐδέποτε ἐκφράζονται οἱ Ἕλληνες οὕτω ἐν τῇ πραγματικότητι· λέγουσιν *ἄκουσε*. Ἔκτοτε ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀπάτη καθίστατο πλέον ἀδύνατος καὶ τὸ συναίσθημα τῆς φρίκης ἐξηφανίζετο ὁλοσχερῶς. Οὐδεὶς καθηγητὴς, οὐδεὶς γραμματικὸς θὰ ἔλεγεν *ἄκουσον* εἰς παρομοίαν στιγμήν. Ἡ ἐπιτήδευσις τοῦ ὕφους καταστρέφει ὅλην τὴν ἐντύπωσιν τῆς σκηνῆς καὶ παγόνει τὸ αἴσθημα. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀρκεῖ ὅπως κατανοήσωμεν τὴν σκέψιν τοῦ συγγραφέως περὶ τῆς διὰ τὴν τραγῳδίαν ἐν χρήσει γλώσσης.

Τὰ πέντε δράματα, τὰ ὁποῖα ὁ κ. Βικέλας ἐδημοσίευσε θεωροῦνται ὡς τ' ἀριστουργήματα τοῦ ἄγγλου ποιητοῦ. Ἀφ' οὗ ἤρχισε τόσον ἐπιτυχῶς, θὰ συνεχίσῃ βεβαίως καὶ θὰ συμπληρώσῃ μάλιστα τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον θὰ λογισθῇ ὡς μία τῶν καλλίστων μεταφράσεων τοῦ Σαικσπείρου.

[Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ]. E. MILLER.

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Ὑγιεινὴ τῆς οἰκογενείας.—Ῥαπτικαὶ μηχαναί. — Βλάβαι τῆς ὑγιείας.— Συμβουλαὶ πρὸς πρόληψιν τοῦ κακοῦ.— Μυωπία.— Ἐπήρεια τοῦ σχολείου.—Αἰτίαι τοῦ κακοῦ. —Ἄσματα μυῶν.—Γεγονότα πιστοποιοῦντα τὸ πρᾶγμα.—Ὀρμέμφυτον τῶν ζώων —Παρατηρήσεις.—Φωλεὰ χελιδόνων.

Ὀλίγαι, ὀλίγισται σχεδὸν πλέον κυρίαι δι' ἁπλῆς βελόνης ῥάπτουσι τὰ διὰ τὸν οἶκον αὐτῶν ἐνδύματα. Καὶ ἐν τῷ ἀπορωτέρῳ οἴκῳ ἡ ἐργασία αὕτη τελεῖται διὰ ῥαπτικῆς μηχανῆς. Ἡ δι' αὐτῆς ἐργασία, καίτοι ἐπιταχύνουσα τὰ ἔργα, ἐπηρεάζει ὅμως τὴν ὑγείαν τῆς ἐργαζομένης. Ἀμερικανός τις ἰατρὸς, ὁ διδάκτωρ **Nichols** ἐδημοσίευσε τελευταῖον τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης του ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν διὰ ῥαπτικῶν μηχανῶν ἐργαζομένων. Ἐκ τούτων συνάγεται τὸ ἑξῆς: Ὑγιὲς ἄτομον, μετρίας ἰσχύος, ὅπερ δὲν ἔχει ὡς ἐπάγγελμα τὴν διὰ τῆς ῥαπτικῆς μηχανῆς ἐργασίαν, δύναται νὰ ἐργασθῇ ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ὥρας καθ' ἑκάστην χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ κόπωσίν τινα, ἢ βλάβην τῆς ὑγείας. Τούναντίον αἱ ἐργάτιδες ὑποφέρουσιν ἐξ ἀσθενειῶν τοῦ στομάχου ὡς ἐκ τῆς μονίμου στάσεως τοῦ σώματος ἐν τῇ ἐργασίᾳ καὶ τοῦ κακοῦ ἀερισμοῦ, ἐκ πόνων τῶν μυῶν καὶ τῶν κάτω μελῶν τοῦ σώματος, διότι ταῦτα διαρκῶς εὕρηνται ἐν κινήσει. Πολλάκις μάλιστα ὑποφέρουσι κατὰ τὰ κοιλιακὰ ὄργανα, ἐξ ἀδυναμίας, καὶ εἰς σπανίας περιπτώσεις νευραλγίας τῶν κνημῶν καὶ ἐνοχλήσεις ἐν τῇ σπονδυλικῇ στήλῃ.

Διὰ τῆς ἐκθέσεως ταύτης συμβουλεύονται οἱ διευθύνοντες ἐργοστάσια ῥαπτικῶν μηχανῶν: 1) καλὸν ἀερισμὸν τῶν ἐργοστασίων. 2) Βραχύτερον χρόνον ἐργασίας μετὰ διαλειμμάτων ἀναπαύσεως. 3) Ἄλλην τινὰ κινητικὴν δύναμιν ἢ τὴν τῶν ποδῶν, π.χ. τὴν ἀτμομηχανήν.

* * *

Περὶ μυωπίας.—Ἡ μυωπία, ἐλάττωμα τόσον δυσάρεστον συχνότατα δὲ καὶ κινδύνους συνεπιφέρον, ἀναπτύσσεται πλειότερον ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις.—Ἡ ἐν τῷ σχολείῳ διαμονὴ αὐξάνει τὸ κακόν, ὅπερ διὰ καταλλήλων προφυλάξεων θὰ ἠλαττοῦτο. Εἰς Βρεσλαβίαν τελευταῖον ὁ ἰατρὸς **Cohn** ἐξήτασε 10,060 μαθητὰς, εὗρε δὲ μεταξὺ αὐτῶν 1004 μύωπας. Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1877 ὁ ἰατρὸς Λουκιανὸς **Howe** δὲν εὗρε μήτε ἕνα μύωπα μεταξὺ παίδων ἡλικίας μικροτέρας τῶν 6 ἐτῶν· ἐν τῇ ἡλικίᾳ ἑπτὰ ἐτῶν ὑπῆρχον 5 ἐπὶ τοῖς 100· ἐν τῇ ἑνδεκαέτει 11 ἐπὶ 100, ἐν τῇ δεκατριέτει 19 ἐπὶ 100· ἐν τῇ ἡλικίᾳ 18 ἐτῶν 26 ἐπὶ 100 καὶ ἐν τῇ 21 ἐτῶν 43 ἐπὶ 100. Ἐξ 100 νέων χωρικῶν ἀνατραφέντων ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ μὴ φοιτησάντων εἰς σχολεῖα ὁ κ. **Cohn** εὗρε μόνον δύο μύωπας. Ὁ ἰατρὸς **Howe**, καίτοι παραδεχόμενος ὅτι ἡ μυωπία εἶνε ἀνίατος, πιστεύει ὅτι δύναται νὰ προληφθῇ αὕτη. Ὁ κ. **Donders** ὡς μίαν τῶν κυρίων αἰτιῶν τῆς μυωπίας καὶ πασῶν τῶν ἀσθενειῶν τῶν ὀφθαλμῶν θεωρεῖ καὶ τὸν μεμολυσμένον ἀέρα τῶν σχολείων, ὅστις οὐ μόνον παραβλάπτει τὴν ὅρασιν, ἀλλὰ δύναται καὶ ἐντελῆ τύφλωσιν νὰ ἐπιφέρῃ. Αἰτία μυωπίας γίνεται ἐπίσης τὸ νὰ στρέφῃ τις πάραυτα τὰ βλέμματά του ἀπὸ μέρους καλῶς φωτιζομένου εἰς μέρος σκιερὸν, καθὼς καὶ τὸ νὰ ἀναγινώσκῃ ἐντὸς ἁμάξης, λεωφορείου ἢ ἀτμαμάξης.—Ἐπικινδυνωδέστατον ὅμως πάντων εἶνε νὰ ἐπιμένῃ ν'ἀναγινώσκῃ τις ὅταν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἀρχεται ἐκλεῖπον.

Προσθέτομεν ἐπίσης ὅτι ἐν τοῖς σχολείοις, ἐν οἷς ἡ διδασκαλία γίνεται διὰ τῆς νέας λεγομένης μεθόδου, ὁ ἀριθμὸς τῶν μυώπων μαθητῶν φαίνεται μεγαλείτερος, καθότι ἐν ταύτῃ οἱ μαθηταὶ εἰσὶν ἐπὶ πλειοτέρας ὥρας ἐν τοῖς θρανίοις καθήμενοι καὶ προσηλωμένοι ἐν τῇ ἐργασίᾳ παρ' ὅτι ἦσαν ἐν τῷ παλαιῷ ἀλληλοδιδακτικῷ. Ὡς ἐκ τούτου μεγίστη δέον νὰ λαμβάνηται πρόνοια κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ φωτὸς ἐν τοῖς σχολείοις, ὅπερ πρέπει νὰ εἶνε ἄπλετον καὶ ἐκ τῶν ἄνω μᾶλλον εἰσπίπτον.

* * *

Ἄσματα μυῶν. — Κυρία τις τελευταίως μοὶ διηγεῖτο ὅτι ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ πρότερον κατῴκει καθ' ἑκάστην ἑσπέραν ἤκουε τοὺς μυς ᾄδοντας μελῳδικῶς. Ἡ δὲ φωνὴ αὐτῶν ὡμοίαζε πρὸς τὴν τοῦ καναρινίου. Πρὸς ἱκανοποίησιν

τῆς ἡμετέρας περιεργείας, καθότι οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν ἀμφέβαλλον περὶ τοῦ ἀξιοπίστου τῆς διηγήσεως, ἀνεζήτησα ἂν ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ἐπιστήμης ἀνεφέρετο τοιοῦτόν τι. Πράγματι λοιπὸν ἀνεῦρον ἐν τῷ περιοδικῷ «Φύσει» τοῦ **Tissandier** ἐπιστολήν τινα τοῦ ἰατροῦ **Bordier** περιγράφουσαν τοὺς ἤχους τῆς φωνῆς τοῦ ᾄσματος τῶν μυῶν. Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς *Ἑταιρίας τῆς ἐγκλιματίσεως τῶν ζώων* τῆς ἐν Παρισίοις ἑδρευούσης, ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς· Ὁ κ. **Brierre** μετὰ πλείστων ἄλλων ἐπιμαρτυρούντων τὸ συμβὰν ἤκουσε μῦς ᾄδοντας ἐν Ἁγίῳ Μιχαὴλ τῆς Βανδέας. Κατ' ἀρχὰς ἐξέλαβον οὗτοι τὰ ᾄσματα ὡς συρίγματα ἑρπετῶν, μετ' ὀλίγον ὅμως παρετήρησαν, ὅτι αἱ φωναὶ προήρχοντο ἐξ ἐπίπλου τινὸς ἀγορασθέντος ἐν τῇ δημοπρασίᾳ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας καὶ πλήρους ὄντος μυῶν. Τὰ ᾄσματα συνήθως ἤρχιζον τὸ ἑσπέρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου.

Ὁ κ. Brierre ἐσκέφθη νὰ ἀλείψῃ μὲ ἔλαιον τὰ κλεῖθρα τοῦ ἐπίπλου καὶ προστρίψῃ διὰ σάπωνος τὰς σανίδας τῶν ἐρμαρίων, διὰ νὰ δύναται εὐκόλως καὶ ταχέως ἄνευ θορύβου ν' ἀνοίγῃ ταῦτα. Οὕτως ἑσπέραν τινὰ μόλις ἤρχισαν τὰ ᾄσματα ἀνοίξας ταχέως, κατώρθωσεν ἐπί τινας στιγμὰς νὰ παρατηρήσῃ τὰς παλμικὰς κινήσεις τοῦ λάρυγγος μυὸς, ᾄδοντος ᾄσμα ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ πτηνοῦ βασιλίσκου, ἔχοντος τὸ ῥύγχος, ἐν ᾗ θέσει κρατεῖ αὐτὸ κύων ὑλακτῶν. Κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τὸν μῦν διὰ τῆς χειρὸς, καὶ νὰ δείξῃ αὐτὸν εἰς ἄλλους οὓς προσεκάλεσε. Τὸν διέφυγεν ὅμως οὗτος, διότι μόλις ἐκράτει αὐτὸν διὰ τῆς χειρὸς φοβούμενος μὴ τῷ ἐπιφέρει ἀσφυξίαν.—Τὰ ᾄσματα ἐπανελήφθησαν τὴν ἰδίαν νύκτα καθὼς καὶ τὰς ἀκολούθους.

Ὁ κ. Brierre δὲν παραδέχεται ὅτι τὸ ᾄσμα τῶν μυῶν εἶνε ἁπλῶς μίμησις τοῦ ᾄσματος τῶν καναρινίων, διότι ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ τοιαῦτα πτηνὰ δὲν ὑπῆρχον, μήτε δ' ὁ πρώην κτήτωρ τοῦ ἐπίπλου εἶχε τοιαῦτα ἐν τῷ οἴκῳ του.

*
* *

Τὸ ὁρμέμφυτον τῶν ζώων.—Αἱ καθ' ἑκάστην γινόμεναι παρατηρήσεις ὑπὸ φυσιοδιφῶν μὴ προκατειλημμένων ἐξ ἐσφαλμένων ἰδεῶν, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ ὁρμέμφυτον ἀντὶ νὰ εἶνε ἐνδόμυχος τάσις τῆς τυφλῆς φύσεως, εἶνε μᾶλλον ἀποτέλεσμα πείρας καὶ σκέψεως. Τὸ ζῷον ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε δὲν ὠθεῖται εἰς πρᾶξίν τινα, ἀλλὰ διότι ἐκ πείρας ἐπείσθη περὶ τῆς τοιαύτης ἀνάγκης. Ὁ ἐν Αἰτωλικῷ ἰατρὸς κ. Παρλαπᾶς, εἰς ὃν ὀφείλει ἡ ἐπιστήμη πολλὰς τοιαύτας παρατηρήσεις, μοὶ διηγήθη τὸ ἑξῆς· Ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ οἴκου του ζεῦγος χελιδόνων εἶχε πήξει τὴν φωλεάν του. Μετ' ὀλίγον εἰς ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ γεννηθέντων νεοσσῶν, συνωστιζόμενος ἐκ τῶν ἐν τῇ φωλεᾷ πολυαρίθμων ἀδελφῶν του κατέπεσε ταύτης. Τὴν ἐπαύριον παρετήρησεν ὁ ἰατρὸς, ὅτι ἡ μὲν θήλεια συγκρατουμένη ἐπὶ τῆς φωλεᾶς καὶ ἀνοικτὴν ἔχουσα τὴν μίαν τῶν πτερύγων της παρημπόδιζε τὴν κατάπτωσιν τῶν ἄλλων τέκνων της, ὁ δὲ ἄρρην πηγαίνων καὶ ἐρχόμενος ἔφερε τὸ ἀναγκαῖον ὑλικὸν, ὥστε ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ τὸ στόμιον τῆς φωλεᾶς προϋφυλάχθη διὰ προχώματος πάχους ἑνὸς δακτύλου, ὅπερ δεικνύει ὅτι οἱ σύζυγοι, σκεφθέντες μετὰ τὸ γεγονὸς τῆς ἀπωλείας ἑνὸς τῶν τέκνων των,—διότι τὸ καταπεσὸν ἀπέθανεν,—ἐπείσθησαν ὅτι ἦτον ἀνάγκη νὰ ὑψώσωσιν ἐπ' ὀλίγον τὰ χείλη τῆς ἐξόδου τῆς φωλεᾶς των, ὅπερ καὶ ἔπραξαν.

* * Λ.

ΔΑΝΕΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Ὁ ἰατρὸς Ν' εἶχε καλέσει ἐργάτην τινὰ νὰ τοῦ στρώσῃ μὲ μάρμαρα τὴν αὐλήν του.

Προχθὲς καταβαίνει νὰ ἰδῇ πῶς πηγαίνῃ ἡ ἐργασία, καὶ εὑρίσκει τὸν ἐργάτην νὰ παραγεμίζῃ μὲ χῶμα τὰ χαίνοντα μέρη ὅπου δὲν εἶχε προσαρμόσῃ καλὰ τὰς πλάκας.

—Τί κάνεις αὐτοῦ, μάστορη; λέγει ὁ ἰατρός· ζητεῖς νὰ 'μπαλώσῃς τὴν κακὴν ἐργασίαν ποῦ ἔκαμες;

— Κάμνω ὅπως καὶ ἡ εὐγενεία σας, ἐξοχώτατε· σκεπάζω μὲ χῶμα τὰς ἀπροσεξίας μου!..

*
* *

— Πές μου, μπαμπᾶ μου, ἀλήθεια, μεγαλόνεις ἀκόμη; ἔλεγε προχθὲς μικρὰ κόρη πρὸς τὸν πατέρα της, οὗτινος ἡ φαλακρότης ὁλονὲν ἐλάμβανεν εὐρυτέρας διαστάσεις.

— Ὄχι, παιδί μου· μὰ γιατί ἐρωτᾷς;

— Νά, γιατὶ βλέπω τὸ κεφάλι σου πού ξεφυτρόνει ἀπὸ μέσα ἀπ' τὰ μαλλιά σου!

ΑΛΗΘΕΙΑΙ

Οἱ ἐπισωρεύοντες πλούτη ἢ τιμὰς διὰ τὸν χρόνον τοῦ γήρατος, ὅτε ἀποσβεννυμένης τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν δὲν δύνανται πλέον νὰ κάμωσιν αὐτῶν χρῆσιν, ὁμοιάζουσι πρὸς ἀνθρώπους, οἵτινες, ἔχοντες μίαν ὥραν νὰ κοιμηθῶσι, καταναλίσκουσι τὰ πενῆντα λεπτὰ ἵνα ἑτοιμάσωσιν ἑαυτοῖς καλὴν καὶ μαλακὴν κλίνην, ἀντὶ νὰ κοιμηθῶσιν ὁλόκληρον τὴν ὥραν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀχύρου ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ σκληροῦ ἐδάφους.

—

Εὐθὺς ὡς ὁ ἥρως γείνῃ ζηλότυπος ἀποκτᾷ ἑκατὸν ὀφθαλμοὺς ὡς τοῦ Ἄργους· ἀλλ' ἐκ τῶν ἑκατὸν αὐτῶν ὀφθαλμῶν οὔτε δύο ὑπάρχουσιν οἱ βλέποντες ὀρθῶς.

ΑΘΗΝΗΣΙ.—ΤΥΠΟΙΣ «ΚΟΡΙΝΝΙΣ» ΠΛΑΤΕΙΑ ΟΜΟΝΟΙΑΣ.